

NATO un ES sadarbība drošības jomā: atšķirīgi viedokļi un kopēji risinājumi

Konferences materiāli
Rīgā, 2003. gada 10. oktobrī

NATO un ES
sadarbība drošības jomā:
atšķirīgi viedokļi un kopēji
risinājumi

Rīga, 2003. gada 10. oktobris

Konferences materiāli

Konferences organizatori:
Latvijas Ārpolitikas institūts un Fridriha Eberta fonds Latvijā ar
LR Aizsardzības ministrijas, NATO un EK finansiālu atbalstu

UDK 355/359+327
Na 780

Redaktors: Atis Lejiņš
Tulks: Kārlis Streips
Atis Lejiņš (A. Misiroli "EDAP un NATO: atdalāmas, bet ne atdalītas")
Foto: Māris Zemgaliētijs (BCCS repro) un žurnāla "Tēvijas Sargs" arhīvs

NATO un ES sadarbība drošības jomā: atšķirīgi viedokļi un kopēji risinājumi – Konferenču materiāli – Rīga, Latvijas Ārpolitikas institūts, 2003., 72 lpp.

Saturs

A. Lejiņa priekšvārds	5
Uzrunas	
<i>Atis Lejiņš</i>	7
<i>V.E. Endrjū Rasbašs</i>	10
<i>Dr. Vulfs Lapīns</i>	13
Jaunā NATO: obligāti nepieciešama vai situācijai neatbilstoša?	
<i>Džeimss Apaturai</i>	17
NATO, ES un Atlantijas okeāna vētru sekas	
<i>Elisona Dž.K. Beilza</i>	25
NATO un Eiropas drošības un aizsardzības politika - Latvijas viedoklis	
<i>Ilgvars Kļava</i>	37
Jauno NATO un ES dalībvalstu ietekme	
<i>Dr. Dītrihs Sperlings</i>	42
<i>Dr. Irži Šedivi</i>	49
EDAP un NATO: atdalāmas, bet ne atdalītas	
<i>Dr. Antonio Misiroli</i>	60
LĀI publikācijas	67

PRIEKŠVĀRDS

Ir beidzies periods pēc aukstā kara – pēc padomju impērijas sabrukuma gandrīz viss jau nostājies savā vietā - tur, kur tam vajadzēja būt pēc Otrā pasaules kara beigām. ES un NATO uzņem savās rindās to Eiropas daļu, kas bija atšķelta no Eiropas gandrīz 50 gadus. Eiropa ir atkal vienots veselums.

Latvija tagad ir šajā veselumā, un Latvijai ir jārisina uzdevumi, kas radušies, Eiropai atkal apvienojoties. Ir sācies jauns laikmets, un līdz ar to ir noteikti jauni drošības uzdevumi, kurus mums nāksies veikt. Viens no šiem jaunajiem uzdevumiem ir NATO un ES attiecības – kā abas organizācijas sadarbosies militārajā un drošības jomā? Par to tagad tiek diskutēts daudz, tādēļ arī mēs organizējam šo konferenci par Eiropā tik aktuālu jautājumu. Tas tiek risināts dažādās Eiropas galvaspilsētās, tiekoties nevalstisko organizāciju drošības ekspertiem ar ES un NATO pārstāvjiem. Rīga šajā ziņā nebūt neatpaliek no citām galvaspilsētām Eiropā.

Mēs ceram, ka šie konferences materiāli lasītājam palīdzēs izprast sarežģīto ES un NATO attiecību jautājumu būtību. Ir tikai pareizi, ka Latvijas Ārpolitikas institūts piedalās šo abu organizāciju uzdevumu risināšanā, jau pirms Latvija iestājas ES un NATO. Šī publikācija ir nozīmīga arī tajā ziņā, ka tas ir mūsu pēdējais izdevums pirms mūsu valsts iestāšanās ES un NATO. Ar šo, pēc skaita 47 publikāciju un 46 konferenci, noslēdzam savu 11. darba gadu. Jāatzīst, ka tas ir bijis smags un neatlaidīgs darbs, lai ar zinātnisku darbu palīdzētu nodrošināt Latvijas neatkarības atjaunošanas neatgriezeniskumu. Tas arī ir bijis institūta galvenais uzdevums kopš tā dibināšanas 1992. gadā – apvienot zinātnisko darbu ar sabiedrību izglītojošo un skaidrojošo.

Tādēļ liels darbs ieguldīts, rīkojot seminārus un lekciju ciklus arī ārpus Rīgas – šogad vien pirms vēsturiskā 20. septembra referenduma LĀI organizēja vairāk nekā 50 pasākumus visā Latvijā, piesaistot dažādu nozaru speciālistus no valsts iestādēm, nevalstiskajām organizācijām, kā arī no privātā sektora.

LĀI ir spēris arī pilnīgi jaunu soli savā darbībā, sarīkojot konferenci ārpus Latvijas. Šī gada sākumā sadarbībā ar Gruzijas partneri - Kaukāza Institūtu mieram, demokrātijai un attīstībai, kā arī ar Gruzijas Starptautisko drošības padomnieku grupu, tika rīkots seminārs Tbilisi par Gruzijas drošības koncepcijas izveidošanu. Semināru finansēja Latvijas Aizsardzības ministrija.

Kā direktors vēlos pateikties visiem institūta bijušajiem un pašreizējiem pētniekiem un darbiniekiem, īpaši tiem, kas izturējuši arī “bada gadus”. Institūts ir bijis privātas iniciatīvas pasākums, kas nav baudījis Latvijas valsts finansiālu atbalstu, bet iztikas un projektu īstenošanas līdzekļus guvis no dažādām ārzemju valdībām un starptautiskiem fondiem, īpaši no Zviedrijas un Vācijas.

Latvijai ieejot ES un NATO, arī institūts iegūs jaunu kvalitāti. Tas pievienosies vecāko un pieredzējušāko institūtu saimei, kuri Eiropā un ASV tika dibināti pēc Otrā pasaules kara beigām. Un mēs esam tam gatavi. Turklāt ar gandarījumu saņemām ziņu, ka Saeima un Latvijas Aizsardzības ministrija nākamgad arī dos savu finansiālo ieguldījumu institūta darbībai un projektu realizēšanai. Tas jūtami palīdzēs institūtam strādāt arī turpmāk!

Atis Lejiņš,
LĀI direktors

UZRUNAS

Ir pagājuši jau seši gadi, kopš Latvijas Ārpolitikas institūts publicēja pētniecības projekta “Mazas valstis nemierīgā vidē: Baltijas viedoklis” rezultātus. Pētījuma mērķis bija pārbaudīt, vai Baltijas valstīm maz ir iespējams atrāstīties no vētrainās pagātnes un no Krievijas uzstājīgās pretestības, lai tās varētu ieņemt sev paredzēto vietu Eiropas valstu saimē.

Mums tas ir izdevies, bet galu galā izrādījās, ka ne jau Baltijas valstis devās nemierīgas vides virzienā, nē, to darīja tā pati Eiropas sabiedrība, kurai Baltijas valstis tik izmisīgi vēlējās pievienoties.

Politiski korektais nosaukums attiecībām, kādas patlaban pastāv starp Amerikas Savienotajām Valstīm un Eiropu, ir transformācija, un tik tiešām šīs attiecības patlaban tiek transformētas. Diemžēl, vide, kurā šī transformācija notiek, ir ļoti nemierīga, turklāt mūsdienās tā ir kļuvusi arī ļoti bīstama.

Vai kāds varēja paredzēt, ka amerikāņi labu franču vīnu izlies Vašingtonas ielās? Vai kāds varēja domāt, ka Francija būs jāsoda, Vācija būs jāignorē un Krievijai būs jāpiedod pēc tam, kad Lielbritānijas un ASV militārie spēki gāza Sadama Huseina režīmu? Vai kāds varētu iedomāties augsti stāvošu ASV amatpersonu tādus vārdus sakām pat pirms viena gada? Francija un Vācija taču ir NATO dalībvalstis, tās bija pie sarunu galda tad, kad tika dibināta Eiropas Savienība.

Tajā pašā laikā nav pilnīgi nekādu šaubu par to, ka Amerikai ir jāsauglabā sava vieta Eiropā, tai ir jābūt eiropēiskai spēka vienībai. Eiropas drošība ir sasaistīta ar ASV drošību ne vienā vien veidā, un to, ko vēsture mums iemācīja 20. gadsimtā, mēs nedrīkstam aizmirst.

Patlaban situācija ir mazliet mierīgāka, jo ASV prezidents atkal runā ar kolēģiem Francijā un Vācijā, tomēr man šķiet, ka viņi mazāk runā cits ar citu, bet vairāk runā ar Krievijas prezidentu, kurš ir apņēmības pilns atjaunot savai valstij pazudušo lielvalsts statusu. Ko darīs ES un NATO, ja tas viss notiks uz to mazo valstu rēķina, kuras atrodas starp Krieviju un Eiropas Savienību?

Nav nekāds lielais noslēpums, ka patlaban tiek gatavota jauna pāratlantiska vienošanās. Nav skaidrs, kāda šī vienošanās būs, bet fonā ir valdības un nevalstiskas organizācijas, kuras to visai intensīvi meklē. Tas ir ļoti dramatisks fons. Kopš sākuši nosēsties putekļi pēc kara Irākā, pasaule arvien vairāk saprot vienu briesmīgu patiesību - ja neizdosies rekonstruēt Irāku, tad ļoti iespējams, ka mēs pēkšņi konstatēsim, ka esam nostādīti globālas katastrofas priekšā, par ko ir brīdinājis Henrijs Kisindžers. Nevaram izslēgt iespēju, ka notiks vēl viena varmācīga sadursme starp arābu valstīm un Izraēlu, bet kāda tā varētu izskatīties globālā terorisma pieauguma laikā, nevaram iedomāties.

Šodien esam sapulcējušies, lai apspriestu jauno stratēģisko vidi, kuru mūsu acu priekšā patlaban veido gan racionāli, gan neracionāli spēki. Mūsu interesēs ir nodrošināt, lai strukturālās pārmaiņas, kādas manāmas ASV attiecībās ar Eiropu, kā arī Eiropas valstu savstarpējās attiecībās, nenoved pie NATO un ES statusa pasliktināšanās.

Mēs visi ļoti labi atceramies, kas notika Eiropā pagājušā gadsimta 30. gados, atceramies arī to, kas notika ar daudzām mazām un vidēja lieluma valstīm tāpēc, ka lielās valstis Eiropā centās cita citu pārspēt. Ja runa ir par tām valstīm, kuras tikai tagad pievienojas ES un NATO, tad noteikti nebūtu viņu interesēs, ja Eiropa atgrieztos pagātnē. Nav nepieciešams piebilst, ka vienīgais veids, kā mazās un vidēja lieluma valstis var nodrošināt sev ietekmi Eiropā, ir piedalīties šo organizāciju darbā. Stipra Eiropas Savienība un stipra NATO alianse kalpo mazo un vidējo valstu interesēm.

Esam izvēlējušies tematu par militāru un drošības sadarbību starp NATO un Eiropas Savienību. Te ir runa par vienu minētā transformācijas procesa

daļu. Vēl pirms pāris gadiem nevienam nebūtu ienācis prātā rīkot konferenci par šo tematu, taču šobrīd tas atspoguļo iepriekš minēto jauno stratēģisko vidi, kāda patlaban veidojas.

Iespējams, ka mums būtu jārunā arī par attiecībām starp ASV un NATO, bet diemžēl mēs nevarējam atrast amerikāņus, kuri šodien varētu piedalīties. Stīvens Larabī, kurš ir viens no vadošajiem ASV ekspertiem jautājumā par NATO un par Amerikas attiecībām ar Eiropu, bija spiests atteikties dalību ģimenes apstākļu dēļ.

Ceru, ka tas, ka Stīvens Larabī nav kopā ar mums, nav uzskatāms par simbolisku pierādījumu tam, ka Amerikas Savienotajām Valstīm Baltijas valstis neinteresē, ka Baltijas valstis var uzskatīt par "vakardienas ziņām". Ir jau, protams, citas un svarīgākas ziņas, jo Baltijas valstis taču grasās pievienoties ES un NATO, savukārt tā ir politika, kura ir saņēmusi stingru atbalstu gan no Klintonas, gan arī no Buša administrācijas Vašingtonā.

Viena no šīm jaunajām ziņām veido mūsu konferences tematu. Ar lielu prieku tagad dodu vārdu diviem mūsu sponsoriem un partneriem. Trešais sponsors un partneris ir NATO, alianses pārstāvis teiks savu runu mazliet vēlāk.

V.E. Endrjū Rasbašs (Andrew Rasbash), Eiropas Komisijas delegācijas Latvijā vadītājs

Ja Ata Lejiņa ievads bija milzīga glezna, tad es vēlos tai pievienot dažus krāsas punktņus. Ceru, ka kopā sanāks attēls, un šajā bildē es personīgi ievietošu tikai pāris jautājumus, jo nešaubos, ka telpā ir daudz cilvēku, kuri par šīs dienas konferences tēmu un dažādiem ar to saistītajiem jautājumiem zina krietni vairāk nekā es. Šajā ziņā es sevis teikto ierobežošu.

Latvija jau tagad ir Eiropas Savienībā, tā ir pilntiesīga dalībniece starptautiskās konferences, kura sākas pagājušajā nedēļā pēc tam, kad ievērojams vairākums 20. septembra referendumā pateica "jā". Ziniet, kas ir interesanti Latvijas referendumā balsojumā? Paskatieties skaitļus, un jūs redzēsiet, ka balsojumā bija ļoti ievērojamas reģionālas atšķirības. "Par" balsoja krietni vairāk nekā 80 procenti vēlētāju vairākās mazpilsētās, toties nedaudz mazāk nekā 60 procenti Rīgā. Latvijas austrumos, kur latviski runājošie ir mazākumā, Latgale nobalsoja "pret". Uzskatu, ka ir stipri ticams, ka latviski runājošo vidū vairāk nekā 80 procenti vēlētāju balsoja "par", kamēr krievvalodīgo vidū vairāk nekā 80 procenti balsoja "pret". Te varam padomāt par tādu interesantu jautājumu kā dažādo alfabēta burtu salikums - ES ir otrs sliktākais burtu salikums pēc NATO, tomēr ir vēl arī tādi savirkņējumi kā KĀDP (Kopējā ārējā un drošības politika), ESDP (Eiropas drošības un aizsardzības politika) u.c. Varbūt tāpēc šo divu grupu starpā bija tik plaša aiza balsojumā?

Kas ir kopējā ārējā un drošības politika? Īsi sakot, runa ir par Eiropas Savienības paplašināšanos, lai 15 dalībvalstu vietā iekļautu 25 valstis. Šī politika Eiropas Savienības vēsturē ir attīstījusies samērā neseno. Tā piedāvā plašas vadlīnijas politikas izstrādāšanai. ES jau tagad ir ļoti aktīva starptautiskos procesos, mēs piešķiram plašu palīdzību ar dažādu programmu starpniecību, taču līdz šim šie procesi nav bijuši plašākas stratēģijas sastāvdaļa. Jaunā pieeja tādā ziņā veidos pamatu. Turklāt, protams jākonstatē arī tas, ka kopš aukstā kara beigām parādījušies jauni draudi. Varbūt terorisms ir acīmredzamākais no šiem draudiem, Eiropas Savienībā mums jādomā par to, kā pret to reaģēt.

Kopējā ārējā un drošības politikā gan drošības, gan aizsardzības jautājumi ir ļoti būtiski. Patlaban ir populāri runāt par "darba rīku kasti" - mūsu rīcībā ir plašs klāsts nemilitāru programmu, īpaši te jāmin ES pārvaldītās palīdzības programmas Balkānu valstīs un Palestīnā. Arī citur pasaulē ES daudzos gadījumos ir galvenais ziedotājs. Ar vārdu sakot, mēs nodarbojamies ar ļoti daudzām nemilitārām programmām, tās papildina mūsu drošības un aizsardzības politiku.

Kopējās ārējās un drošības politikas pamatā būtībā ir virkne uzdevumu, kurus mēs pazīstam ar nosaukumu "Petersbergas uzdevumi", kā arī konfliktu novēršana. Pēdējo pāris gadu laikā viens no būtiskākajiem jautājumiem ir bijis par to, kā mēs savu darbu varam efektīvi koordinēt ar NATO darbu. Es labprāt šodien klausīšos, kā šī koordinēšana virzās uz priekšu.

Petersbergas uzdevumi sākumā tika izstrādāti Rietumeiropas Savienības vajadzībām, tas bija pirms 10 gadiem. Mūsdienās Rietumeiropas Savienība vairs nepastāv, tās funkcijas uzņemas ES. Šīs funkcijas ir humānās palīdzības un glābšanas darbs, miera uzturēšana un križu pārvaldīšana. Patlaban šie procesi tiek paplašināti Eiropas Savienības līguma 17. panta kontekstā, tas nozīmē, ka tie ir kļuvuši par ES politikas neatņemamu sastāvdaļu. Eiropas drošības un aizsardzības politika savukārt nosedz tādu procesu kā konflikta novēršana.

Ir arī cits jautājums - vai ar to pietiek? Vai šī ir joma, kurā Eiropas Savienībai būtu jādarbojas? Vai tai būtu jāierobežo savs darbs minētajās jomās vai jādome par iespēju virzīties vēl tālāk uz priekšu?

Vēlos pateikt arī pāris vārdus par NATO un ES. Vispirms atcerēsimies, ka tās Eiropas valstis, kuras ir Eiropas Savienības dalībvalstis, un tās, kuras ir

NATO dalībvalstis - šīs divas grupas nav identiskas. Norvēģija, Islande un Turcija ir NATO dalībvalstis, bet vismaz pagaidām tās nav Eiropas Savienībā. Dalībvalsts statuss šīm valstīm ir nākotnes jautājums. Polija, Ungārija un Čehijas Republika ir NATO dalībvalstis un drīz iestāsies arī ES, tātad tās būs abu "klubu" locekles. Savukārt Eiropas Savienībā ir četras valstis - Zviedrija, Īrija, Somija un Austrija, kuras nav NATO dalībvalstis. Ir arī tās valstis, par kurām var teikt, ka tām ir divējs mandāts, kuras ir dalībvalstis gan Eiropas Savienībā, gan NATO. Šīs valstis it īpaši ir ieinteresētas, lai abu organizāciju darbība būtu savstarpēji pēc iespējas koordinēta. Bet vai tas tā ir? Un vai ar to pietiek?

Dr. Vulfs Lapīns (Wulf Lapins), Fridriha Eberta fonda koordinators Baltijas valstīs

Ekselences, godājamie dalībnieki, kolēģi, godājamie viesi!

Esmu ļoti iepriecināts, ka Fridriha Eberta fonda vārdā varu sveikt jūs šīs dienas konferencē. Viens no Eberta fonda svarīgākajiem mērķiem ir atbalstīt Eiropas drošības stratēģijas izstrādāšanu, apsverot šādas stratēģijas ieviešanas iespējas un nosakot tās iespējamās sekas.

Mēs dzīvojam tikpat riska pilnā un nestabilā pasaulē kā tā, kurā mēs dzīvojam tad, kad pastāvēja konflikts starp austrumiem un rietumiem. Protams, drošības izaicinājums tagad ir cits. Mūsdienās runa ir par nelikumīgu migrāciju, par tirgošanu ar cilvēkiem, par masu iznīcināšanas ieroču skaita pieaugumu, par narkotikām un terorismu, par sabrukušām valstīm Kaukāza reģionā, Vidusāzijā, Āfrikā, Āzijas dienvidaustrumu daļā, kā arī Tuvajos Austrumos. Citiem vārdiem sakot, drošības problēmas mūsdienās ir kļuvušas globālas.

Ir visai ierobežotas iespējas iesaistīties sabrukušo valstu dzīvē. Militārā pieredze Bosnijā liecināja par to, ka Afganistānā, piemēram, būtu vajadzīgi kādi 70 tūkstoši karavīru.

Turklāt nestabilitāte nebūt nav ierobežota tikai tajos rajonos, kuros tā sākas. Šī nestabilitāte ietekmē gan Amerikas Savienotās Valstis, gan arī Eiropu.

Ģeogrāfija vairs nevar pasargāt valstis. Ļoti dramatisks, briesmīgs un sāpīgs šis patiesības pierādījums bija konstatējams 2001. gada 11. septembrī ASV. Kopš tās dienas drošības politikas vide gan rietumos, gan arī rietumu kaimiņvalstīs ir mainījusies, turklāt radikāli mainījusies.

Amerikas "karš pret terorismu" ir novedis pie tā, ka Krievija patlaban ir ASV stratēģiskais partneris ārpolitikas jomā. Prezidenta Buša komanda, cik var spriest, ir nolēmusi atbalstīt Maskavas prasības. Amerikāņu uzbrukums pret Talibana režīmu Afganistānā un Maskavas iznīcinošais uzbrukums Čečenijā tagad tiek vērtēts bez diskriminācijas un atbilstoši vieniem un tiem pašiem standartiem cīņā pret starptautisko terorismu.

Atsevišķi analītiķi ir teikuši, ka Krievijas prezidenta Putina centieni virzīties rietumu virzienā ārpolitikas jomā varētu ietekmēt Krievijas iekšējo modernizāciju, taču tas ir saistīts ar zināmu cenu – ir jāpieņem Krievijas nespēja iesaistīties mierīgās sarunās par Čečenijas konflikta izbeigšanu. Iespējams, ka šiem analītiķiem ir taisnība.

Tikmēr ASV militārais budžets ir lielāks nekā nākamo 15 lielāko pasaules bruņoto spēku kopējais budžets.

Vai patlaban esam liecinieki situācijai, kurā Amerika kļūst par impēriju, ne vairs par valsti ar hegemonijas pazīmēm? Tas bija viens no pašreizējā prezidenta Buša priekštečiem, Vudrovs Vilsons, kurš pirmais pateica, ka Amerikai ir jābūt vienai no tām valstīm pasaules vēsturē, kura gadsimtiem ilgi aiz sevis atstāj pozitīvu ietekmi - tā, kā to izdarīja Romas impērija.

Mēs visi zinām, ka Vilsonam bija ļoti ambiciozi plāni, viņš vēlējās ieviest Amerikas plānu par daudzpusīgu pasaules kārtību. Viņam tas neizdevās. Paturot to prātā, varam konstatēt, ka Buša valdības ārpolitika šķiet esam pamatota dziļā pārliecībā par ASV impērisko atbildību, par to, ka tās priekšā stāv universāls uzdevums. Atšķirība ir tā, ka šoreiz amerikāņu prezidents savu politiku ievieš vienpusīgi. Sadarbība ārpolitikā un drošības politikā vairs nav tik svarīga kā kādreiz.

Vai eiropieši ir gatavi viņam sekot? Ja tā, tad Eiropa varētu nonākt stāvoklī, kurš īpaši neatšķirtos no tā, kādā nonāca senās Atēnas, ja runa ir par šīs pil-sētas vēsturiskajām attiecībām ar seno Romu. Tomēr mēs nedrīkstam ne uz brīdi apšaubīt to, ka ASV, par spīti mūslaiku strīdiem, ir un vienmēr turpinās būt Eiropas Savienības svarīgākais partneris.

Ko tas viss nozīmē, ja runājam par NATO nākotni un par jaunas Eiropas drošības arhitektūras veidošanu laikā pēc 11. septembra un pēc Bagdādes?

Pirmais, kas mums ir jāsaprot, ir tas, ka kādreizējās Eiropas impērijas un jūras lielvalstis - Lielbritānija, Spānija, Portugāle un Nīderlande - visas atbalstīja Amerikas Savienotās Valstis karā pret Irāku. Visas jaunās NATO dalībvalstis bez izņēmuma rīkojās tāpat.

Otrkārt, NATO fokuss virzīsies kontinenta centra virzienā, kad iestāsies jaunās dalībvalstis.

Treškārt, atkarībā no politiskās situācijas un tās interesēm, Amerika varēs izvēlēties atsevišķus partnerus, lai veidotu labprātīgas koalīcijas globālajos militārajos pasākumos. Vai tas nozīmē, ka turpmāk alianse nebūs nekas vairāk kā militāra darba rīku kaste? Vai varbūt NATO kļūs par otršķirīgu organizāciju, par vēl vienu EDSO, tikai ar labāku ekipējumu?

Eiropas Savienības arhitektūra vienmēr ir bijusi saistīta ar bagātu pilsonisku valstu kopumu. Ģeopolitiskie un drošības principi nav bijuši ES galvenā interese. Taču tagad Francija, Vācija, Beļģija un Luksemburga, kas visas ir ES dalībvalstis, ir nolēmušas darīt vairāk, lai veidotu Eiropas kopējo drošības politiku.

Jaunās dalībvalstis centrālajā un austrumu Eiropas daļā nebūt nav entuziasma pilnas par šo procesu. Šo valstu galvaspilsētās ir manāmas bailes par to, ka kopējā drošības politika ar laiku piepildīs Francijas un prezidenta de Golla seno, bet nekad neaizmirsto sapni par to, ka Francija varētu kļūt par Eiropas vadošo militāro spēku tā, lai Eiropa kļūtu par (vāju) drošības pretspēku attiecībā ar ASV. Tas pakāpeniski nozīmētu ASV militāro spēku izvākšanu no Eiropas.

Amerika ļoti rūpīgi seko Eiropas Savienības pirmajiem soļiem drošības jomā. Jau daudzus gadus desmitus Vašingtona nepārtraukti ir pieprasījusi Eiropas pilāra stiprināšanu aliansē, bet tas ir bijis lielākoties tāpēc, ka Amerika vēlas dalīt attiecīgos uzdevumus. Nekad Vašingtona nav vēlējusies redzēt militāri neatkarīgu Eiropu.

Kura valsts piekristu šai ambiciozajai domai? Kura valsts vēlētos veidot jaunu Eiropas militāro savienību? Noteikti tās nebūs Eiropas Savienības jaunās dalībvalstis!

Eiropas Savienības kādreizējā politiskā stratēģija bija saistīta ar stabilitātes nodrošināšanu, pateicoties pakāpeniskai integrācijai. Tagad ES uzdevums ir projicēt stabilitāti kaimiņu reģionā, kur valstīm patlaban nav nekādu īpašu izredžu tikt uzaicinātām pievienoties Eiropas Savienībai. Tas būs ārkārtīgi grūts uzdevums - veidot principus par Eiropas Savienības ārējo sakaru veidošanu bez jaunas līnijas novilkšanas gar nākamo robežu austrumos.

Jaunās dalībvalstis no Centrāleiropas un Austrumeiropas spēlēs būtisku lomu šīs darba kārtības izstrādāšanā. Eiropas kopējās ārējās un drošības politikas veidošana ir atkarīga no šādiem faktoriem, bet ne tikai:

- 1) Jaunajām dalībvalstīm jābūt gatavām nepiesaistīt savu drošības politiku galvenokārt Amerikas Savienotajām Valstīm.
- 2) Jaunajām dalībvalstīm jābūt gatavām pieņemt to, ka Krievija plašākai Eiropai ir ciešs stratēģisks partneris.
- 3) Valstīm jābūt gatavām pieņemt tādu Eiropas drošības politiku, kura neaizstāj NATO, taču tām arī ir jāatbalsta doma, ka NATO nespers militārus soļus ārpus alianses teritorijas, ja tos nebūs apstiprinājusi Apvienoto Nāciju Organizācija.

Cienījamie konferences dalībnieki, šodien runāsim par šīm un arī citām lietām. Dzirdēsim pietiekami strīdīgus viedokļus, tas noteikti būs pamats auglīgām debatēm.

JAUNĀ NATO: OBLIGĀTI NEPIECIEŠAMA VAI SITUĀCIJAI NEATBILSTOŠA?

Džeimss Apaturai (James Appathurai), NATO Politisko jautājumu un Drošības politikas divīzijas Politikas plānošanas un runu rakstīšanas departamenta vecākais plānošanas speciālists un direktora vietnieks

Vispirms vēlos pateikties konferences organizētājiem par ielūgumu Jūs uzrunāt. Mana amata nosaukums ir garš, bet principā es esmu NATO Ģenerālsēkretāra runu autors. Kad viņš kaut kur dodas, vai arī kad es pats kaut kur dodos, vienmēr ir ļoti rūpīgi jādomā par to, kā vislabāk uzsākt uzrunu ar kādu interesantu domu vai jauku teikumu. Manā rīcībā ir ļoti daudz interneta lappušu, kā arī grāmatu, kurās ir uzskaitīti dažādi citāti, kuri ir piemēroti šai vajadzībai.

Šoreiz gan man nebija jāmeklē ilgi, jo jau ļoti sen esmu bijis Jesajas Berlina cienītājs. Viņš ir dzimis tepat Rīgā un ir viens no maniem visiecienītākajiem filozofiem, daļēji arī tāpēc, ka viņš ir viens no retajiem filozofiem, kura darbus es varu saprast bez citu cilvēku palīdzības. Viena no viņa darbu centrālajām tēzēm ir par to, ka nav pareizi saglabāt vienu vienīgu un unitāru pasaules uzskatu. Lai sabiedrība funkcionētu labi, nepieciešamas dažādas balsis, kuras strīdas un sacenšas cita ar citu. Tad galu galā tiek nodrošināts pareizais rezultāts, labākā izvēle no daudzām iespējamām izvēlēm.

Tieši par to man pēdējo pāris mēnešu un gadu laikā nācies domāt ne reizi vien, jo esam noraudzījušies dažādos strīdos un disputos gan NATO aliansē,

gan Atlantijas okeāna abās pusēs, gan arī sadarbībā ar Eiropas Savienību. Strīdi ir bijuši par dažādiem jautājumiem, bet pirmām kārtām par Irāku. Tas, protams, ir bijis lielākais strīds gan Eiropā, gan pāri Atlantijas okeānam laikā kopš aukstā kara beigām.

Nevienam nav noslēpums, ka patlaban atrodamies ievērojamu pārmaiņu laikmetā. Tā jau gandrīz ir klišeja. Salīdzinājumā ar aukstā kara gadiem mēs patlaban esam spiesti rēķināties ar daudz plašāku draudu apjomu, turklāt daži no šiem draudiem ir jauni pašos pamatos. Jā, terorisms kā tāds nav nekas jauns, taču, ja kādreiz tas bija drošības jautājums atsevišķām valstīm, tad tagad tas jau apdraud starptautisko drošību un stabilitāti. Arī masu iznīcināšanas ieroči nav nekas jauns, taču kopš 11. septembra notikumiem vairs nevaram būt pārliecināti, ka tradicionālie iebiedēšanas līdzekļi vairs būs iedarbīgi. Mums jāgatavojas tai dienai, kad, iespējams, mums būs jāaizsargājas pret šāda veida ieroču lietošanu, mums būs jādomā arī par to lietošanas izraisītām sekām.

Mūsu globalizācijai pakļautajā pasaulē ir arī valstis, kuras ir sabrukušas. Tās var eksportēt nestabilitāti, bēgļus, ieročus, narkotikas, cilvēkus u.c. Tāpēc mums šodien jādomā par arvien jauniem pasaules nostūriem. Es ļoti bieži apmeklēju NATO civilās vadības tā saucamo situācijas centru, tas ir darbības centrs civilajā štābā. Kādreiz šajā telpā bija tikai viena veida kartes - tās, kurās bija redzamas Balkānu valstis. Patlaban ir viena Balkānu karte, bet ir arī sešas citas kartes. Tajās ir redzams Kabulas pilsētas centrs, attiecīgais reģions, kā arī Irāka. Mūsu organizācijas fokuss ir mainījies, turklāt tieši to pašu var teikt arī par Eiropas Savienību - tā mūsdienās darbojas arī Āfrikā un tur ir iesaistīta daudz ciešāk nekā NATO.

Laukumā ir jauni spēlētāji. Raugoties no drošības viedokļa, noteikti varam teikt, ka ES ir jauns spēlētājs, NATO un ES tagad ir jāatrod katram sava vieta laukumā. Situācija ir tāda pati, kāda būtu, ja futbola komanda iegādātos Deivida Bekhema pakalpojumus par spīti tam, ka viņa pozīcijā jau kāds spēlē. Nu ir divi spēlētāji vienā pozīcijā, jālemj, kurš kuru darbiņu darīs.

Tāpat mēs vairs neesam spiesti rēķināties ar aukstā kara izraisītajiem ierobežojumiem. Kādreiz katru draudu un izaicinājumu mēs aplūkojām ar Eiropas prizmas starpniecību, tagad tas vairs nav nepieciešams. Tāpat mūsu rīcībā vairs nav iepriekš sagatavotu receptu par to, ko darīt, lai reaģētu uz šiem jaunajiem izaicinājumiem šajās jaunajās vietās.

Ar to visu vēlos teikt, ka ārpolitikā manāmās debates, strīdi un kļūdas - tas viss ir normāli. Daudzi cilvēki situāciju NATO un pāratlantiskajās attiecībās joprojām vēlas mērīt atbilstoši aukstā kara mērauklai, viņi uzskata, ka jebkurš strīds ir potenciāli bīstams, varbūt pat katastrofāls. Manuprāt, tā vairs nav pareizā mēraukla. Tas nav pareizais veids, kā spriest par NATO veselību un par to, vai NATO joprojām ir situācijai atbilstoša organizācija.

Lai vērtētu šo jautājumu, manuprāt, ir viens jautājums, uz kuru atbilde ir jārod vispirms. Proti, vai drošības sadarbība starp Ziemeļameriku un Eiropu joprojām ir obligāti nepieciešama? Manuprāt, neviens godīgs analītiķis arī laikā kopš aukstā kara nevarēs atbildēt uz šo jautājumu citādi, kā apstiprinot, ka šī sadarbība joprojām ir obligāti nepieciešama. Ja Eiropa un Ziemeļamerika strādā kopā, tas ir masīvs spēks pozitīvu pārmaiņu veicināšanai.

Kopā ņemot, šim divām instancēm ir visefektīvākie bruņotie spēki, to rīcībā ir unikāla politiska un diplomātiska rakstura ietekme, to rīcībā ir masīvi finanšu resursi, abu organizāciju pamatā ir vērtības, kurās dalās vai kuras vēlas pieņemt cilvēki visā pasaulē.

Visu šo iemeslu dēļ jāatzīst, ka risinājumi kļūst iespējami, kad Eiropa un Ziemeļamerika darbojas kopā. Kad tās darbojas dažādos virzienos, risinājumi nav iespējami. Atcerieties Bosnijas kara pirmās dienas - tieši tad ne tikai Eiropā, bet arī attiecībās ar Ameriku bija strīdi par to, ko darīt, atbildot uz bijušās Dienvidslāvijas sabrukumu. Starptautiskā līmenī iestājās zināma paralīze, un tieši tāpēc, protams, pagarinājās nopietnākais karš laika posmā kopš aukstā kara.

Tajos brīžos, kad abās Atlantijas okeāna pusēs cilvēki redz vienu un to pašu vīziju un dara vienas un tās pašas lietas - tad kļūst iespējami rezultāti. Arī šajā ziņā pierādījumus var atrast Bosnijā. Reiz abas puses sanāca kopā un izmantoja kolektīvos diplomātijas, politikas un ekonomikas ieročus, kādi bija to rīcībā - un mēs redzējām risinājumu.

Tātad, ja pāratlantiskā sadarbība ir labākais veids, kā virzīties uz priekšu, tad nākamais jautājums ir šāds: kādu lomu NATO spēlē, lai nodrošinātu pāratlantisko sadarbību drošības jomā un šīs sadarbības efektivitāti 21. gadsimtā?

Pirmkārt, jāatzīst, ka sadarbības pamatā jābūt vienotiem uzskatiem par izaicinājumiem, par to, kā atbildēt uz šiem izaicinājumiem, par to, kur ir jāatbild un ar kādiem darba rīkiem ir jāatbild.

NATO ir vienīgā pāratlantiskā drošības vai cita veida struktūra, kuras dalībnieki tiek regulāri un pastāvīgi, ja domājam par to, kas var izvērtēt draudus un izaicinājumus. NATO varbūt ir kļuvusi vai, iespējams, vienmēr ir bijusi pats būtiskākais pāratlantiskais forums, kurā var notikt konsultācijas par jauniem draudiem un izaicinājumiem drošības jomā. NATO ir vienīgais šāds forums.

Atkal un atkal mēs redzam vienu un to pašu, kad pienāk laiks attīstīt vienotus uzskatus abās okeāna pusēs. Darba kārtībā parādās jauns jautājums. Ne visi to uztver vienādi. Notiek plašas debates. Tad notiek plaša konverģence. Tikai tad kaut kas tiek darīts.

Bosnijas kara pirmajās dienās ASV ārlietu sekretārs Džeimss Beikers paziņoja, ka “mums šajā cīņā nav sava suņa”. Luksemburgas ārlietu ministrs kļuva slavens ar atzinumu, ka “pienākusi Eiropas stunda”. Šī stunda tik tiešām ilga apmēram vienu stundu. NATO ietvaros notika diskusijas un smagas debates - smagākas nekā tās, kuras saistās ar karu Irākā - un tikai pēc tam notika konverģence un rīcība. Kosovas gadījumā redzējām tieši to pašu.

Aizsardzība pret raķetēm. Amerika nolēma izstrādāt nacionālu un pēc tam starptautisku aizsardzības sistēmu pret raķetēm. NATO sabiedroto vidū pastāvēja dziļa aiza, bet tā pakāpeniski sašaurinājās, jo amerikāņi sabiedrotajiem pastāstīja par savu viedokli jautājumā par raķešu draudiem. Amerikāņu pārstāvji, kuri viesojās Maskavā, pa ceļam uz mājām piestāja arī Briselē, lai informētu sabiedrotos par to, kas tika runāts. Sabiedrotie Eiropā un Kanādā izmantoja izdevību, lai pārliecinātos, ka amerikāņi saprot viņu rūpes un viedokli par to, kā rīkoties tālāk.

Kāds ir rezultāts? Tāds, ka NATO aliansē klusi esam paplašinājuši pret-raķešu aizsardzības apjomu, jo tagad arī pārējie sabiedrotie saprot, ka tā ir nopietnāka problēma nekā viņi kādreiz bija domājuši. Amerikāņi ir ņēmuši vērā sabiedroto rūpes. Protams, nav pilnīgas vienotības par pretraķešu aizsardzību, nedz arī par tās attīstību nākotnē, taču viena puse saprot otras viedokli, un tiek izstrādāti sadarbības projekti, lai pretraķešu aizsardzības sistēmu veidotu tālāk tā, lai visu sabiedroto intereses tiktu ievērotas.

Tas pats ir noticis, ja runa ir par terorismu un masu iznīcināšanas ieročiem. Konsultācijas par terorismu NATO ietvaros ir kļuvušas aktīvākas. Tās ir līdzīgas sarunām, kādas notiek mūsu masu iznīcināšanas ieroču centrā.

Sabiedrotie dalās ar informāciju un zināšanām, viņi pārrunā to, kāds ir drauds un kur tas atrodas. Viņi cenšas attīstīt vienotu viedokli par risinājumu. Nesen notikušajā Prāgas galotņu konferencē sabiedrotie no abām okeāna pusēm piekrita domai, ka terorisms un masu iznīcināšanas ieroči ir svarīgāki draudi, nekā kādreiz tika domāts. Nevaru nekonstatēt arī to, ka Eiropas Savienības drošības stratēģija šajā ziņā ir stipri līdzīga - arī ES ir paaugstinājusi attiecīgo draudu nopietnības uztveri.

Abas Atlantijas okeāna puses ir nonākušas pie vienota viedokļa par to, ka abām kopā ir jāstrādā pie Eiropas drošības nodrošināšanas ne tikai ar militāra spēka palīdzību, bet arī izmantojot politisko dialogu un praktisku sadarbību tādās jomās kā programma Partnerattiecības mieram, kā arī Eiroatlantijas Partnerattiecību padome. Paplašināšanas procesa kontekstā tiek veicināta drošības procesu reforma. Protams, tiek nodrošināts tas, ka šis progress tiek ievērots arī tajās valstīs, kuras pievienojas NATO.

Tātad, uz jautājumu, vai NATO vēl joprojām ir vajadzīga, nākas atbildēt apstiprinoši. NATO palīdz radīt vienotu vai vismaz kopēju izpratni par tiem draudiem un izaicinājumiem, ar kuriem mums visiem ir jārēķinās.

Tāpat NATO palīdz veidot vienotu izpratni par tām jomām, kurās abām Atlantijas okeāna pusēm būtu jāsadarbjas drošības jomā. 11. septembra notikumi piespieda sabiedrotos skatīties ne tikai uz Eiroatlantijas jomu vien. Mūsdienās skaidri redzami starptautiska līmeņa draudi, pret kuriem nav iespējams aizsargāties, vienkārši paliekot mājās. 11. septembra vaininieki galvenokārt bija Saūda Arābijas pilsoņi, kuri darbojās no Vidusāzijas, kuriem bija mazs štābs Vācijā, kuri savu precīzspēru pārbaudīja Āfrikā, kuri pēc tam uzbruka Amerikas Savienotajām Valstīm. Vienalga, kādus standartus mēs vēlamies ievērot, mums jāskatās arī aiz NATO robežām, ja vēlamies nodrošināt vienotu drošību.

Biju pārsteigts, ka Prāgā viena dalībvalsts vēlējās kopējā paziņojumā iekļaut domu, ka NATO spēkiem jānododas, kur vien tie ir nepieciešami, un jāstrādā mūs no draudiem, vienalga, no kurienes tie rodas. Biju pilnīgi drošs, ka pēc četriem pavadītajiem gadiem NATO šis ieteikums nomirs, tiklīdz tas tiks pārrunāts komitejas līmenī. Tā nenotika. Tāpēc, ka šīs līnijas tagad ir kļuvušas par NATO politiku, vecie aukstā kara laika ģeogrāfiskie ierobežojumi ir pazuduši. NATO var doties tur, kur tas ir nepieciešams, lai pasargātu savu biedru intereses. Tas ir kaut kas fundamentāli jauns, tas ir kaut kas, kam piekrist abās Atlantijas okeāna pusēs.

Te ir runa ne tikai par retoriku, bet arī par realitāti. Mēs vadām Starptautiskos Drošības Palīdzības spēkus (ISAF) Afganistānā, NATO atbalsta poļu divīziju Irākā. NATO tiek uzlikts liels spiediens, lai panāktu to, ka alianse raugās arī Tuvo Austrumu virzienā. Pēdējo pāris dienu laikā presē redzēti materiāli, ka lielu NATO spēku varētu nosūtīt uz Izraēlu. Nedomāju, ka kaut kas tāds varētu notikt tuvākajā laikā. Tas, starp citu, ir radījis pieaugošu interesi Ķīnā par dialoga veidošanu ar aliansi. Galu galā NATO spēki atrodas Afganistānā, tā ir Ķīnas kaimiņvalsts.

Tātad rezumēsīm teikto. Alianses fokuss tagad saistās ar pavisam citiem ģeogrāfijas principiem. Mūsu rīcībā ir jauni politiskie ieroči. NATO ir vitāls aģents politisko pārmaiņu veicināšanā Eiropā, tajā skaitā tā ir starpnieks attiecībās ar Krieviju. Programma Partnerattiecības mieram un Eiroatlantijas Partnerattiecību padome, kā teicu, ir divas organizācijas, kuras palīdz nojaukt vecās aukstā kara atšķirības līnijas un stabilizēt Eiropas kontinentu.

Nevēlos pārlietu uzsvērt tieši militāros darba rīkus, taču tagad nedaudz parunāsim arī par tiem. Ja runa ir par krīžu pārvaldīšanu, NATO starptautiskajā sabiedrībā ir unikāls elements. Kādreiz es strādāju Kanādas Aizsardzības departamentā un nodarbojos ar Apvienoto Nāciju Organizācijas miera uzturēšanas politiku. Kad ierados NATO, es pamanīju būtisku atšķirību. Katrā ziņā varu teikt, ka 10 gadus pēc tam, kad beidzās aukstais karš un daudzas NATO dalībvalstis ievērojami samazināja aizsardzības budžetu, NATO ir kļuvusi par vienīgo organizāciju, kura var iesaistīties aktīvā ilgtermiņa un, iespējams, augstas intensitātes miera uzturēšanas darbā. Tā ir vienīgā organizācija, kura spēj nodrošināt to, ko mēs saucam par spēka izraisīšanu, tātad NATO var savest kopā spēkus no daudzām dažādām valstīm, veidojot racionālu un iedarbīgu veselumu. Tas ir ļoti sarežģīti, tas ir ļoti grūti, bet jau vairāk nekā 50 gadus NATO dara tieši tā.

NATO - tā ir vienīgā organizācija, kura var uzturēt ilgtermiņa un liela mēroga misijas lielos attālumos. Tā ir vienīgā organizācija, kura var komandēt ļoti augstā līmenī, vienīgā organizācija, kura var paplašināt savu rīcību vairāk nekā jebkurš iespējamais ienaidnieks. Tas nav maznozīmīgi, ja runa ir par draudu novēršanu. Tas ir arī viens no iemesliem, kāpēc ir ļoti labi, ka Amerikas Savienotās Valstis ir NATO biedrs.

Tik tālu par pozitīvajiem elementiem. Ir arī divas problēmas - tas, ko mēs, runu rakstītāji, saucam par izaicinājumiem. Pirmkārt, iespējams, ka Amerikas Savienoto Valstu vienpusīgā pieeja varētu kļūt neizbēgama

tehnoloģisku, nevis vairs politisku iemeslu dēļ. Tas ir tāpēc, ka Amerika veic tik plašas investīcijas ne tikai militārā spējā, bet tieši augstas tehnoloģijas militārā spējā, pētniecības un attīstība programmā. Varbūt pats būtiskākais ir tas, ka Amerika izstrādā jaunu doktrīnu par to, kā ir organizējami un izmantojami militārie spēki.

Pārējie sabiedrotie šajās sacīkstēs vienkārši neturas līdz. Eiropa neveic līdzīga apjoma investīcijas nedz tehnoloģijās, nedz arī doktrīnā un jaunā domāšanas veidā. Tas ir milzīgs izaicinājums.

Tāpat ir arī problēma, kuru varētu saukt par "lietojamības" problēmu. Tas ir kaut kas, par ko NATO Ģenerālsēkretārs runās bieži līdz pat tai dienai, kad viņš aizies no šī amata. Būtība ir šāda: mūsu rīcībā ir daudz karavīru uz papīra, taču mēs viņus nevaram nogādāt tur, kur viņi ir nepieciešami, mēs nespējam viņus uzturēt tad, kad viņi tur ir nokļuvuši. Ir nopietni draudi, ka mēs vairs nevarēsim izpildīt esošos pienākumus, kur nu vēl uzņemties vēl kādus. NATO nav viegli atrast nepieciešamos spēkus ISAF misijas paplašināšanai, lai arī ANO mūs aicina un NATO ir piekritusi to izdarīt. Šī "lietojamības" problēma var radīt situāciju, kurā mēs vairs nevaram uzņemties jaunus pienākumus. Ģenerālsēkretāram bija taisnība, kad viņš teica, ka Irāka nebūs pēdējais izaicinājums. Būs arī citi izaicinājumi.

Alianse patlaban domā par to, kā uzlabot militāro spēju tā, lai ļautu daudznacionāliem drošības sadarbības procesiem turpināties. Prāgā pieņemot militāro spēju uzlabošanās saistības, visi mūsu valstu un valdību vadītāji uzņēmās veicināt modernās spējas specifiskās jomās kā nacionālajos bruņotajos spēkos, tā arī NATO. NATO tagad ir savi ātrās reaģēšanas spēki, kas tiek pārbaudīti. Mūsu aizsardzības ministri patlaban ir Amerikas austrumu krastā, lai redzētu, kā tas notiek. NATO reaģēšanas spēki (NRS) ļaus pārvietoties ātri un tālu, taču tiem ir arī cita priekšrocība. Šajos spēkos visi sabiedrotie apvienojas un veido augstas tehnoloģijās pamatotu kapacitāti. Citiem vārdiem sakot, karadarbībā mēs visi darbojamies kopā, līdz ar to novēršam darbu sadali starp ASV un Eiropas bruņotiem spēkiem.

Tāpat domājam arī par lomu specializāciju. NATO mazās dalībvalstis, kā arī tās, kuras drīz pievienosies NATO, domā par jomām, kurās tās var specializēties - tā vietā, lai uzturētu pilnu spēka diapazonu, kurš nav vajadzīgs un kuru šīs valstis nevar atļauties. Tās domā par to jomu, kurā tām ir veicies vislabāk, kurā tās spēj sniegt kaut ko būtisku. Čehi to dara ķīmiskās un bioloģiskās aizsardzības jomā. Tā ir loma, kuru viņi spēlēja vecajā Varšavas

paktā. Viņiem tas lieliski izdodas, viņu speciālās zināšanas ir ļoti pieprasītas.

Tāpat sabiedrotie domā par to, kā kopīgi dalīties spējās, kā apvienot resursus, kā apvienot iepirkuma naudu tā, lai mazākas valstis var iepirkt nepieciešamo vairumā. Tas ir daudz lietderīgāk izmaksu ziņā nekā atsevišķu un tāpēc daudz dārgāku vienību iepirkšana.

Ļaujiet pieminēt divu veidu novatorismu. Pirmkārt, runa ir par NATO komandstruktūras reformu tā, lai tā daudz pilnīgāk fokusētu uzmanību uz pārmaiņām gan Amerikā, gan Eiropā. Šis jaunais “sabiedroto virspavēlniecības transformācijas” process ir organiski piesaistīts ASV Kopējo Spēku virspavēlniecībai, arī tajā tiek domāts par transformāciju. Labums no tā būs ne tikai Amerikai, bet arī mums visiem.

Otrkārt, NATO darbojas kopā ar Eiropas Savienību, lai attīstītu arī Eiropas Savienības militāro spēju. Katrai valstij ir tikai vieni bruņotie spēki un viens aizsardzības budžets. Ir vitāli svarīgi nodrošināt to, lai šie spēki varētu veikt ES un NATO, nevis ES vai NATO darbu. Pēdējais variants nav dzīvotspējīgs, to neviens nevarētu atļauties. Pilna atklātība un sadarbība - tikai tā mēs varam doties uz priekšu.

Dāmas un kungi, ļaujiet tagad pateikt pēdējos vārdus, tad varēsim apspriest dažādus jautājumus.

Jaunajā NATO mums ir visai plašs un kopējs uzskats par to, kas ir drauds. Mēs dalāmies gatavībā darboties ārpus mūsu teritorijas. Veidojam jaunas partnerattiecības, lai paplašinātu sadarbības tīklu tālu aiz pašas alianses robežām. Mums ir jaunas iespējas, lai mēs varētu reaģēt uz jaunajiem draudiem un izaicinājumiem pietiekami efektīvā veidā. Alianse tieši tā dara gan Balkānos, gan arī daudz attālākajā Afganistānā.

Manuprāt, NATO ir labā stāvoklī. Alianse domā par modernām prasībām, tā arvien vairāk ir gatava šīs prasības apmierināt. Tā ir dzīva un veselīga būtne, tā ir būtiskākais dzinējspēks Eiroatlantijas drošībā un pāratlantiskajās attiecībās.

Tātad, atbilde uz pirmo jautājumu ir pavisam vienkārša. Manuprāt, NATO arī šodien ir tas pats, kas alianse vienmēr ir bijusi - tā ir obligāti nepieciešama struktūra.

NATO, ES UN ATLANTIJAS OKEĀNA VĒTRU SEKAS

Elisona Dž.K. Beilza (Alyson J.K. Bailes), Stokholmas Starptautiskā Miera pētīšanas institūta direktore

Mana uzstāšanās šajā konferencē nav domāta, lai no jauna apspriestu to, ko Džeimss Apaturai teica par NATO. Es viņa teiktajam piekrītu gandrīz visos punktos. Mans mērķis ir paplašināt sarunu par institucionālām lomām un izredzēm tā, lai mēs apspriežamo jautājumu lokā iekļautu arī Eiropas Savienību. Vēlos to pārrunāt plašākā kontekstā - attiecības starp ASV un Eiropu. Reizēm ir svarīgi atcerēties, ka šīs ir attiecības ar ļoti daudzām svarīgām dimensijām, tai skaitā tirdzniecību un ekonomiskiem jautājumiem, tās ir lietas, kuras mēs nevaram apspriest visā pilnībā, ņemot vērā šodienas konferences tēmu. Taču arī daudz specifiskākā jomā - sarunā par stratēģiskām un ar drošību saistītām attiecībām - varam konstatēt, ka otrā Atlantijas okeāna pusē notiek daudz vairāk nekā NATO vai arī pat NATO kopā ar Eiropas Savienību spēj adekvāti uztvert.

Vispirms atgādināšu pāris elementus no vēstures. Ja mēs domājam par to, ko sagaidām no NATO, ja mēs apsveram to, cik ļoti mēs jutīsimies vilušies, ja lietas neattīstīsies vēlamā veidā, tad jebkurā gadījumā nenāk par sliktu atcerēties, ka Amerikas Savienotās Valstis kā neatkarīga valsts ļoti ilgi neveidoja nekādas stratēģiskas saites ar Eiropu, ASV nemaz to nevēlējās darīt. Tikai tad, kad radās ārkārtējā un pat unikālā situācija Otrā pasaules kara beigās, kad Amerikas drošības intereses neizbēgami tika sasaistītas ar Vācijas iekšējo robežu, aiz kuras atradās ekspansijā

ieinteresētā PSRS ar saviem kodolieročiem - tikai tad tika garantēta pastāvīga alianse starp ASV un (rietumu) Eiropu. Tikai tad Vašingtonā to uzskatīja par racionālu lēmumu.

Otrkārt, jāatgādina arī tas, ka pat toreiz NATO netika uzskatīta tikai un vienīgi par aizsardzības aliansi pret ārējo pasauli. Aliansei bija arī iekšēja dimensija, tā saistījās ar demokratizāciju un disciplīnu dalībvalstu vidū, proti, nodrošināt vismaz to, lai dalībvalstis nekad vairs nekarotu cita ar citu. Šī NATO "maigā puse" tika attīstīta arī turpmākajos gadu desmitos kā atbrūošanas un atslābuma politika attiecībā uz ienaidnieka bloku. Iespējams, ka šī politika varbūt spēlēja tikpat svarīgu lomu liela konflikta novēršanā plašākā Eiropā kā savstarpējā atbaidīšanas (mutual deterrence) politika gan aukstā kara laikā, gan arī tās beigās.

Treškārt, tikai pēdējo pāris gadu laikā ir bijis iespējams runāt par Eiropas Savienību kā par drošības vai (zināmā mērā) par aizsardzības organizāciju, minot to vienā elpas vilcienā ar NATO. Kaut Eiropas Savienībai jau 20 gadus ir bijusi ievērojama ārpolitika un "maiga drošības politika", EDAP koncepcija (Eiropas drošības un aizsardzības politika) sniedzas atpakaļ tikai līdz 20. gadsimta beigām. Pusgadsimtu pirms tam bija pilnīgi dabiski uzskatīt, ka NATO un ES lomas ir atdalītas gluži tāpat, kā Marss ir atdalīts no Venēras. Eiropas Savienība nodrošināja to labklājības līmeni, kāds bija nepieciešams, lai NATO varētu saņemt pienācīgu finansējumu, savukārt NATO veidoja vairogu, zem kura šī labklājība varēja tikt veidota. To ir vērts atcerēties tad, kad mēs domājam par to, ko ES ir sasniegusi vai ko tai vajadzētu sasniegt drošības jomā.

Pārmaiņu veicinātāji

Pēc Otrā pasaules kara iedibināto pastāvošo iekārtu Eiroatlantijas arhitektūrā ir apgāzuši trīs zināmā mērā paralēli un savstarpēji saistīti procesi:

- aukstā kara beigas, kā rezultātā varēja sākties NATO un ES paplašināšanās process, kā arī sāka attīstīties (svarīgā, tomēr pagaidām vēl nepabeigtā un neskaidrā veidā) Krievijas loma pasaulē;
- vispārējās pārmaiņas drošības vidē un darba kārtībā;
- domstarpības attiecībās starp Ameriku un Eiropu 21. gadsimta pirmajos gados, kas nav bezprecedenta domstarpības, tomēr ir atstājušas sāpīgu ietekmi uz visām ar ASV un Eiropas attiecībām saistītām institūcijām, pašreiz vairāk nekā jebkad agrāk liekot domāt par iespējamu vērtību plaisu pāri Atlantijas okeānam.

Par pirmo no šiem principiem, par paplašināšanos, es runāšu īsāk, jo manuprāt te ir runa ne tik daudz par problēmu, kā par tās risinājumu.

NATO un ES paplašināšana - drošības veicināšana vai Eiropas solidaritātes samazināšana?

Manuprāt, pats interesantākais par paplašināšanās procesu šajā kontekstā ir tas, ka veidojas jaunas paralēles starp Eiropas Savienību un NATO. Ļoti neilgi pēc aukstā kara beigām vienas un tās pašas valstis Vidus un Austrumeiropā - 15 valstis, ja ņemam vērā arī jaunākos pretendētus Balkānos un NVS - nolēma, ka tās vēlas iestāties gan vienā, gan arī otrā no minētajām institūcijām. Šajās valstīs ļaudis saprata, turklāt saprata krietni vien skaidrāk nekā bieži to saprotam mēs, ka NATO un ES piedāvā divus aspektus vienā un tajā pašā rietumu integrācijas procesā. Abos gadījumos lielās organizācijas spēja piedāvāt pretpoti gan attiecībā uz ārējiem ienaidniekiem, gan arī attiecībā uz iekšējiem dēmoni.

Vairāku gadu garumā nebija skaidrs, vai NATO un ES reaģēs uz šīm iestāšanās prasībām paralēlā veidā. Manuprāt, tieši 2001. gada 11. septembra notikumi bija tie, kuri beidzot lika rietumu valstīm saprast, kaut tikai zemapziņā, ka spēja kontrolēt plašāku teritoriju Eiropā, spēja diktēt ārējās un iekšējās drošības politiku teritorijā, kura stiepjas līdz pat Krievijas robežai - šī spēja rada patiesas un tiešas stratēģiskas priekšrocības, lai rietumu sabiedrību varētu pasargāt pret terorismu un citiem "jaunajiem draudiem". Šī pati konjunktūra ļāva Krievijai, kurai līdz pat tam brīdim bija visnotaļ "melna" attieksme pret NATO paplašināšanos un "balta" attieksme pret Eiropas Savienības paplašināšanos, nomierināties, jo Krievija varēja sev pieprasīt privilīģētu stāvokli abās Briseles organizācijās.¹

Tā visa rezultātā paplašināšanās būs ātrāks, plašāks un sakarīgāks process abu institūciju gadījumā, nekā mēs gandrīz visi būtu to paredzējuši pagājušā gadsimta 90. gadu beigās. Tagad 19 valstis (ne vairs 11) būs abu organizāciju pilntiesīgas locekles vienlaikus, 2007. gadā tām pievienosies vēl

¹ Krievijas NATO "atalgojums" bija jaunā integrētā NATO-Krievijas Padome 20 dalībvalstu sastāvā, un, kas attiecas uz ES, tika panākta vienošanās par atvieglotu tranzītu Kaļiņingradai, kā arī stiprinātas ES-Krievijas politiskās, ekonomiskās un pat drošības saites. Kopēja ES-Krievijas "ekonomiskā telpa" tika formāli paredzēta kaut kad nākotnē. Skat. 1. sadaļas pēdējo nodaļu izdevumā "The Euro-Atlantic system and global security", SIPRI Yearbook 2003: Armaments, Disarmament and International Security (SIPRI, Stockholm, July 2003)

divas valstis.² Eiropa ātri pārtop par “unipolāru” struktūru. Manuprāt, šis paralēlisms ir slavējams. Arvien ticamāka kļūst iespēja, ka NATO un ES darbs būs ciešāk saistīts, varam vismaz daļēji cerēt, ka abu institūciju savstarpējās attiecībās veidosies lietišķāka un mazāk konkurējoša pieeja.

Tāpat varam cerēt, ka jaunās dalībvalstis politikas līmenī palīdzēs uzturēt un stiprināt solidaritāti pāratlantiskā jomā, jo Amerikas Savienotās Valstis vienmēr ir bijušas sevišķi ieinteresētas jauno Viduseiropas demokrātisko valstu attīstībā. Tomēr šis guvums ātri vien zaudēs savu iecerēto lomu, ja atsevišķi rietumeiropieši turpinās uzskatīt, ka Viduseiropas valstu iestāšanās Eiropas Savienībā nozīmē, ka ES uzņem bīstamu “atlanticistu” bandu, ka tās ir valstis, kuras konkurenci starp NATO un ES ieviesīs Eiropas Savienības pašā centrā, līdz ar to apgrūtinot ES aizsardzības un drošības identitātes izveidošanu, ja vien neizdosies tās kaut kā izslēgt no minētā procesa. Šis ir viedoklis, kas balstīts uz atsevišķiem gadījumiem laikā, kad Irākas krīze sasniedza kulmināciju. Neviena Eiropas valsts toreiz neuzvedās īpaši labi. Minētais viedoklis gandrīz noteikti izrādīsies esam nepareizais viedoklis. Eiropas Savienībai būs daudz dziļāka civilizācijas ietekme attiecībās ar jaunajām dalībvalstīm, nekā to varēs nodrošināt NATO³, jo jaunajās dalībvalstīs netiks izvietoti ārvalstu bruņotie spēki, jaunas komandstruktūras vai kodolieroči. “Jaunie eiropieši”, iespējams, nav sajūsmā par Eiropas Drošības un Aizsardzības politiku⁴ kā tādu, iespējams, tāpēc, ka šīs valstis joprojām augstu vērtē tradicionālās drošības garantijas, kādas spēj piedāvāt tikai NATO. Taču kandidātvalstīs politiķi EDAP politiku uztver kā ES *acquis communautaire* pašu par sevi saprotamu sastāvdaļu, nevienā valstī nav īpaši lielu iekšpolitisku problēmu riskēt nozīmēt savus bruņotos spēkus zem ES vai kāda cita karoga.

² 2004. g. Kipra un Malta, nepievienojoties NATO, pievienosies ES, bet Bulgārija un Rumānija, nepievienojoties ES, pievienosies NATO, taču abām divām šīm valstīm 2007. gads ir noteikts kā mērķa gads iestājas ES. Viduseiropas valstīs, kurām būs kopējs NATO un ES dalībvalstu statuss, sākot ar 2004. gadu, ir Čehijas Republika, Igaunija, Lietuva, Ungārija, Polija, Slovākija un Slovēnija.

³ Eiroparometra aptauja, veikta tūlīt pēc kara Irākā, europa.eu.int/comm/public_opinion/cceb_en.htm (uz to atsaucās Kventīns Pils (Quentin Peel), *Financial Times* 2003. g. 12. augustā 11. lpp.) rādīja, ka sabiedrība 13 kandidātvalstīs stipri atbalstīja kopēju Eiropas ārpolitiku (65% pret 14%) un uzskatīja ES lomu par vairāk pozitīvu nekā ASV lomu “miera veicināšanā pasaulē” un “terorisma apkarošanā” (attiecīgi 65% un 61% par labu ES politikai un 34% un 48% par labu ASV).

⁴ Eiropas drošības un aizsardzības politika (EDAP) vai Kopējā Eiropas drošības un aizsardzības politika (KEDAP): jaunā programma, lai veidotu Eiropas aizsardzības spējas piemērotas ES vadītām krīžu pārvaldīšanas operācijām, un ko pieņēma Eiropas Padome Helsinkos 1999. g. decembrī. Viduseiropas valstis jau bijušas iesaistītas KEDAP diskusijās un rīcībā kopš 2000. gada ar konsultāciju mehānismu starp ES 15 dalībvalstīm un kandidātvalstīm, kā arī ar tām NATO dalībvalstīm, kuras nav ES. Dažas no tām piedalās ES jaunajā policejiskā misijā Bosnijā-Hercogovīnā un militārajā misijā Maķedonijā.

Jāatzīst arī tas, ka te nav runa par valstīm gluži bez pieredzes plašākajā pasaulē, lai gan ir tiesa, ka jauno dalībvalstu vidū nav nevienas, kura kādreiz būtu pārvaldījusi impēriju un varētu būt palīdzīga tajos brīžos, kad ES ir nepieciešams “tīro roku” tēls. Taču Baltijas valstīs un kādreizējās Varšavas sadraudzības pakta dalībvalstīs ir daudz pilsoņu, kuri bija spiesti piedalīties PSRS globālās politikas veidošanā, turklāt šīs valstis kopš aukstā kara beigām ir piedāvājušas ievērojamu palīdzību miera uzturēšanas misijās. Nav šaubu, ka jaunās ES dalībvalstis balsotu⁵ pret jebkuru Eiropas Drošības un Aizsardzības politikas attīstības procesu, kura rezultātā tiktu apdraudēts NATO, taču šajā ziņā jaunās valstis ritēni nebūs spiestas izgudrot, tās pievienosies Lielbritānijai, Itālijai un Ziemeļvalstīm⁶, kuras jau tagad ir pilnīgi spējīgas nobloķēt jebkuru nevēlamu lēmumu šajā jomā.

Mainās drošības vide, mainās prasības

Kopš aukstā kara beigām esam varējuši runāt par vismaz trim ļoti būtiskiem posmiem stratēģiskajās pārmaiņās, kuras ir ietekmējušas visas institūcijas un spēlētājus Eiroatlantijas sistēmā. Pirmkārt jārunā par pieaugošu prasību pēc rietumu militārās iejaukšanās dažādu krīžu pārvaldīšanā, pirmām kārtām jau Balkānos. Šis process sākās jau pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā. NATO līdz ar to varēja nodemonstrēt jaunu pierādījumu savai darbībai, alianse pierādīja, ka tā ir pilnīgi spējīga sevi “izgudrot no jauna” tikai dažus gadus pēc PSRS sabrukuma. Tas bija iespējams tāpēc, ka tikai NATO rīcībā bija spēka un politiskās struktūras, kuras spēja nodrošināt kara beigās bijušajā Dienvidslāvijā un pēc tam atrisināt arī krīzi Kosovā. Šī procesa laikā NATO daudz ko iemācījās, alianse ievērojami mainījās. Bija nepieciešams ne tikai meklēt veidus, kā adaptēt NATO rīcību jaunajās misijās, bet arī izdomāt, kā uz vietas sadarboties ar jauniem institucionāliem un valstiskiem partneriem, tajā skaitā arī ar krieviem.

Tajā pašā laikā jāatzīst, ka Kosovas krīzes risināšanā bija pāris problēmu. Tas ir sakāms pirmām kārtām par strīdiem starp ASV un Eiropu, kā arī par to, ka skaidri tika atklāts Eiropas militārais vājums. Tas mudināja eiropiešus meklēt alternatīvus veidus, kā veikt vismaz dažas militāras misijas, kuras

⁵ “Balsot” šeit lietots kā metafora, jo EDAP lēmumu pieņemšanā pielieto starpvaldību metodes.

⁶ Interesanti, ka Somija un Zviedrija (vismaz kopš Helsinku ES galotņu konferences) ir tikpat dedzīgas vai dedzīgākas nekā Norvēģija un Islande uz saskaņotām NATO-ES attiecībām. Skat. Alyson J.K. Bailes, “European Security from a Nordic Perspective: the roles of Finland and Sweden”, kas tiks publicēts Zviedrijas Nacionālās Aizsardzības augstskolas (Foersvarshoegskolan) 2003. g. gadagrāmātā.

eiropieši paši kontrolē. Tā rezultātā tika izstrādāta Eiropas Kopējā Drošības un Aizsardzības politika. Sākumā tās mērķis bija risināt krīzes pārvaldīšanas uzdevumus tā sauktās Petersbergas formulas⁷ ietvaros, izmantojot NATO infrastruktūru, kas vismaz principā novērstu dublēšanu un ar to saistīto rīvēšanos abu institūciju starpā.

Otrs pārmaiņu bloks ir saistāms ar pēkšņajām raizēm par tā dēvētajiem “jaunajiem draudiem” mūsu pasaulē, proti, par starptautisko terorismu un par masu iznīcināšanas ieroču izplatīšanos pēc 2001. gada 11. septembrī notikušā uzbrukuma Amerikas Savienotajām Valstīm. Tāpēc, ka ASV sasaistīja šos draudus ar vienu sabrukušu valsti (Afganistānu) un vienu “bandītisku” valsti (Irāku), nolemjot, ka šos jautājumus vislabāk var risināt militāri, pasaule atkal bija spiesta domāt par to, cik lielā mērā rietumi ir spējīgi militāri iejaukties. Bet tagad jau bija nākuši klāt divi jauni elementi. Pirmkārt, ASV piedāvāja “apsteidzošu” uzbrukumu, tātad - Vašingtona vēlējās sākt konfliktu. NATO darbība pirms tam vienmēr bija vērsta uz citu iesāktu konfliktu pārtraukšanu. Amerikas aizsardzības sekretāra Donalda Ramsfelda vārdiem runājot, “misija noteiks koalīciju, koalīcija nenoteiks misiju”. Tādējādi NATO tiktu izmantota tikai tādā gadījumā, ja ASV to uzskatītu par pareizo “instrumentu” attiecīgā uzdevuma veikšanai.

Tomēr Ramsfelds bija pietiekami saprātīgs, lai ļautu NATO censties sevi pieteikt atraktīvākā veidā konkurencē ar citiem iespējamajiem instrumentiem. 2003. gada pavasarī Ramsfelds sāka runāt par tām reformām, kādas NATO būtu nepieciešamas, ja alianse vēlas turpināt būt noderīga amerikāņu vajadzībām. Līdz gada beigām alianse pienācīgā kārtā šīs reformas arī bija ieviesusi. Proti, stratēģiski dokumenti, kuros ir pieļauta intervence visā pasaulē jauno draudu novēršanai, jauni NATO Ātrās Reaģēšanas Spēki, apņemšanās šaurāk koncentrēt jaunās spējas uz ātrām intervencēm, kā arī dramatiskas pārmaiņas NATO vadības un štāba sistēmā.⁸

Jautājums par to, kā šīs pārmaiņas ir ietekmējušas attiecības starp NATO un ES ir sarežģīts, un būtu nepareizi (vai vismaz pārsteidzīgi) vienkāršoti atzīt, kura institūcija visvairāk ir “ieguvusi”. Principā, ja NATO tagad tik lielā

⁷ Šī formula, kuru sākotnēji pieņēma Rietumeiropas Savienība Ministru deklarācijā Petersbergā, netālu no Bonnas 1994. g., un kas tagad ir ierakstīta ES Līgumā, nosaka uzdevumus, kurus varētu īstenot zem ES karoga, piemēram: evakuācija, humanitāras operācijas, miera uzturēšana, un citas bruņoto spēku izmantošanas iespējas krīžu pārvaldīšanas vajadzībām.

⁸ Sīkāka informācija SIPRI 2003. g. gadagrāmatas 1. sadaļā (kā jau minēts 1. atsaucē), un Džeimsa Apaturai tekstā šajā publikācijā.

mērā atkāpjas no kolektīvās aizsardzības (tā ir joma, kurā ES tā īsti nevarētu konkurēt), tā vietā izvēloties speciālu apstākļu diktētu iesaistīšanos misijās, tad šķiet, ka arvien ticamāka ir NATO un ES darbības koncepciju pārklāšanās. Šķiet, ka veidojas augsne konkurencei.

Tajā pašā laikā mājieni par iespējamu darba sadali ir vēl skaidrāki nekā citreiz. NATO ir sākusi nodot Eiropas Savienībai dažas Balkānu operācijas (izskanējuši ieteikumi nodot ES vēl citas), lai tādējādi varētu atbrīvot resursus savai jaunajai un ievērojamajai lomai ISAF (Starptautiskie Drošības Atbalsta Spēki, angļiski – International Security Assistance Force) atbalstam Afganistānā un arī Irākā, atbalstot tur dažu alianses dalībvalstu nacionālos pūliņus.⁹ Savukārt ES darbosies Balkānos ar tiešu NATO atbalstu, tas tika paredzēts sākotnējā kopējā Eiropas drošības un aizsardzības politikas formulā. Starp citu, tas palīdz arī NATO, jo tiek pierādīts, ka tās pakalpojumi joprojām ir vajadzīgi un pieprasīti.

No otras puses, ir interesanti vērot arī to, ka jaunie NATO Ātrās Reaģēšanas Spēki un jaunā apņemšanās paaugstināt militārās spējas ļoti stipri atgādina atsevišķus konceptuālus elementus kopējās Eiropas drošības un aizsardzības politikas instrumentos. Turklāt, ja runājam par to, kā Eiropa pasargā savu teritoriju pret terorismu, pret masu iznīcināšanas ieročiem, pret kontrabandu un pret noziedzību, tad nākas konstatēt, ka šo darbu veic nevis NATO, bet gan Eiropas Savienība, it īpaši 2002. gada sākumā ieviešot jaunus lēmumus iekšlietu jomā. Amerika arvien vairāk ir ieinteresēta tieša dialoga veidošanā ar Eiropas Savienību Briselē par šiem jautājumiem, un šis dialogs kļūst arvien veiksmīgāks.

Trešais pārmaiņu bloks ir vēl tikai sācies, ir grūti spriest, vai ar laiku tas kļūs tikpat būtisks kā abu pārējo stratēģisko bloku prioritātes, lai gan jau tagad varam teikt, ka tam būtu jābūt tikpat svarīgam. Te ir runa par reģionāliem un globāliem draudiem cilvēku drošībai, domājot par problēmām, kuras nav radījuši tieši cilvēki. Varam runāt par infekcijas slimībām (HIV/AIDS, SARS), par dzīvnieku slimībām, par dabas katastrofām, par ilgtermiņa pārmaiņām planētas klimatā. Tāpat jādodomā par cilvēces dinamiku - vietām iedzīvotāju skaits ir pārmērīgs, savukārt citur tas ir nepietiekams. Daudzviet pasaulē notiek intensīva iedzīvotāju pārcelšanās no vienas vietas uz citu. Dažos gadījumos Amerika un Eiropa ir konstatējušas kopējus mērķus, ir atrasti efektīvi veidi, kā cīnīties ar atsevišķām problēmām. Citos jautāju-

⁹ ES pārņēma NATO aizsardzības spēku dislokācijas funkciju Maķedonijā 2003. g. sākumā. ES aizsardzības ministri 2003. g. oktobrī ierosināja pārņemt arī atbildību par SFOR Bosnijā-Hercogovinā.

mos, piemēram, saistībā ar Kjoto protokolu, abas instances pagaidām viena otrai oponē. Patlaban gan nozīmīgākais secinājums ir tāds, ka visos šajos jautājumos tieši ES, nevis NATO, ir tā instance, kurai ir nepieciešamā institucionālā kompetence, kā arī vajadzīgie instrumenti problēmu risināšanā. Tieši dialogs starp ASV un ES veido galveno komunikācijas kanālu pāri Atlantijas okeānam (cits jautājums, vai tas tiek pareizi izmantots!).

Tātad varam runāt par trim pārmaiņu blokiem un par to kopējo efektu. Rodas vairāki ļoti svarīgi jautājumi, tie ir pat svarīgāki par jautājumiem, kuri visbiežāk tiek apspriesti debatēs par īstermiņa drošību. Tā, piemēram:

- Ja NATO tik tiešām sāk neizbēgami attālināties no rīcības (bet ne obligāti no politiskā) fokusa uz 5. pantu un no tā izrietošajām kolektīvās aizsardzības garantijām, tad jājautā, vai nepastāv risks, ka tas notiek priekšlaikus? Kas īsti sargā mūsu pašu teritoriju brīdī, kad mūsu vispējīgākie karavīri atrodas ārzemēs? Vai mūsu potenciālie ienaidnieki vispār saprot tādu jēdzienu kā “kodolabaidīšana” (nuclear deterrence)?
- Kas aizstās kādreizējo ikdienas pieredzi ar kolektīvās aizsardzības pasākumiem Eiropas teritorijā, lai nodrošinātu, ka netiek pavisam pazaudēta otra NATO vēsturiskā funkcija, proti - demokrātijas un solidaritātes veicināšana sabiedroto valstu aizsardzības kultūrā? Vai ES varētu daļēji pārņemt lomu, ja tās jaunajā konstitūcijas projektā ir runāts par “solidaritātes” saistībām?¹⁰
- Vai rīcības nozīmē NATO tagad nebūs nekas cits kā “darbariku kaste”, no kuras var saņemt misijas instrumentus tajos brīžos, kad politiķi ir nolēmuši to, kā tos izmantot? Vai tomēr nebūtu iespējams atjaunot Ziemeļatlantijas Padomes sākotnējo lomu kā forumu rietumu savstarpējo strīdu risināšanai par stratēģiskiem jautājumiem vai reģionālām krīzēm?
- Vai darba sadalījums starp ES un NATO attīstīsies vēl tālāk, ja ES turpinās eksperimentēt ar misijām ārpus savas teritorijas (tāpat, kā tā to izdarīja Kongo Republikā 2002. g. vasarā), vai arī ES ierobežos šādu paplašinātu misiju funkciju un apjomu? Varbūt ES būtu jādomā nevis par kopējās Eiropas drošības un aizsardzības politikas paplašināšanu, bet gan par “miermīlīgāku” darbu, kādu ES varētu veikt ar savu militāro resursu palīdzību (ieroču izplatības ierobežošana, militāra rakstura palīdzība,

drošības sektora reformēšana)¹¹, kas labāk saskanētu ar tās vērtību sistēmu un dabiskajām priekšrocībām?

- Vai ES varēs nodrošināt nepieciešamos resursus (runa ir par aizsardzības finansējumu), vai tā spēs tikt galā ar sarežģītiem politikas jautājumiem (strukturālas reformas aizsardzības jomā, sadarbība, specializācija), kuru risināšana droši vien būs nepieciešama kaut vai tāpēc, lai ES varētu saglabāt savu militāro ambīciju pašreizējo līmeni? Vai ES varēs pārvarēt ļoti nopietnus (gan strukturālus, gan arī psiholoģiskus) šķēršļus, lai tā varētu efektīvi apvienot pilnu intervenču spēju spektru, kas Briselē ir dabūjamas - militāras, policejiskas, civiļas, finanšu, komerciālas, humānas, tehniskas un cita veida spējas.

Vētras Atlantijas okeānā

Te ir runa par jautājumiem, kuru risināšana ir sarežģīta pat tad, ja politiskā vide ir rāma un rēna. Patlaban tie ir jārisina iepriekšminēto satricinājumu kontekstā. Posts, kādu radīja iepriekšējie strīdi, joprojām nav novērsts, nav atrasts jauns un pilnīgs risinājums. Atbildei būs jābūt jaunai, bet tā vēl nav saskatāma.

Krīze Irākā netika “izspēlēta” NATO un ES kontekstā, nevar arī teikt, ka krīze ir bijusi “par” NATO vai Eiropas Savienību. Svarīgākie dialoga un strīda elementi starp Amerikas Savienotajām Valstīm un Eiropu risinājās divpusējo attiecību līmenī, mazās sapulcēs vai arī ANO struktūrās. Neviens nekad nav nopietni ieteicis domu, ka NATO varētu būt ietvara struktūra apvienotai rīcībai Irākā, vienalga, vai runa ir par bruņojuma samazināšanu Irākā, vai arī par militārajām aspektiem. Neviens arī negaidīja alternatīvu plānu no Eiropas Savienības puses. Pirmkārt un galvenokārt abām organizācijām stipri kaitēja tas, ka pasaules acīs tām nebija nekādas nozīmes Irākas krīzes risināšanā. NATO gadījumā tas pasliktināja nepatīkamo sajūtu, kura radās pēc tam, kad Amerika pirmajās dienās pēc 11. septembra notikumiem atteicās no NATO piedāvājuma sniegt atbalstu 5. panta ietvaros. Tad radās problēmas ar citiem politiskiem “sprādzieniem”. 2003. gada sākumā NATO bija spiesta pārdzīvot nopietnu iekšējo strīdu sakarā ar jautājumu par atbalstu Turcijai. Eiropas Savienību sašķēla atsevišķu valstu grupu deklarācijas, kurās tika pausts atbalsts vai, tieši

¹⁰ Šīs saistības uzliktu par pienākumu visām ES dalībvalstīm nākt vienai otrai palīgā ar visiem nepieciešajiem resursiem teroristu uzbrukumam gadījumā kādas dalībvalsts teritorijā.

¹¹ ES Satversmes uzmetumā (ko sagatavoja Eiropas Konvents 2002.-2003. g.) ir priekšlikums ar tādu domu, kas guvis lielu piekrišanu. Ieguldījumi varētu būt daļa no ES “Plasākās Eiropas” stratēģijas attiecībā uz jaunajiem kaimiņiem, un daļa no tās sadarbības ar citām reģionālām drošības institūcijām, piemēram, Āfrikā.

pretēji, nosodījums Amerikas Savienoto Valstu centieniem. Pēc tam ne viens vien speciālists attiecībā uz Kopējo Ārējo un Drošības politiku attiecināja tādu vārdu kā “joks”.

2003. gada rudenī bija redzams, ka visa zobu šņakstināšana par to, kā tas viss ir ietekmējis minētās institūcijas, ir mazliet pārspīlēta. Tagad varam skaidrāk redzēt, ka Eiropas Savienības valstis sašķēlās ne jau sakarā ar konkrēto jautājumu par ANO neapstiprinātu un apsteidzošu uzbrukumu Irākā. Nenotika nekāda tamlīdzīga šķelšanās, kad tika runāts par ieroču ierobežošanas nepieciešamību, par vispārēju pretterorisma politiku, par starptautiskās likumdošanas nozīmīgumu (piemēram, Starptautiskā Krimināltiesa), par to, cik būtisks ir strīds starp Izraēlu un Palestīnu, ja runa ir par Tuvo Austrumu kopējo drošību un tā tālāk. Eiropas Savienība izveidoja stingru pretestības mūri Amerikas politikai tirdzniecības (PTO) un pasaules pārvaldīšanas kontekstā. Tās Eiropas valstis, kuras piedalījās amerikāņu misijā Irākā, daļēji to darīja tāpēc, lai saglabātu savu ietekmi attiecībās ar noklīdušo lielvalsti un paturētu tiesības pateikt savu vārdu par karadarbību Irākā.

Lielā mērā tas pats ir sakāms arī par to, kā Amerika un Eiropa turpināja sadarboties tajā pašā laika periodā vairākuma jautājumu risināšanā NATO. Tomēr visvairāk mācījusies – kā to liecina arī jauns centrālās spēks, kas radies kopš 2003. gada vidus – vismaz līdz šim ir ES nevis NATO. NATO gan var sevi apsveikt ar to, ka tā tik ātri piekrita uzņemties paplašinātu lomu Afganistānā, kā arī par to, cik diskrētā veidā tā ir atbalstījusi Polijas karaspēka vienības Irākā. Arī Eiropas Savienība ir uzsākusi jaunus procesus, taču tajā pašā laikā tā ir izstrādājusi ievērojami jaunu stratēģiju. Te ir runa par Havjera Solanas izstrādāto drošības koncepciju, kuru 2003. gada jūnijā Salonikos apstiprināja Eiropas Padome.¹² Tāpat ir apstiprināta detalizēta stratēģija un rīcības programma cīņā pret masu iznīcināšanas ieroču izplatīšanos. Eiropas Savienība domā par ievērojamām strukturālām pārmaiņām procesos, kas ir saistīti ar drošības jautājumu risināšanu, piemēram, domāts par ilgtermiņa prezidenta institūcijas ieviešanu Eiropas Padomē, notiek sarunas par Eiropas Savienības “ārlietu ministru”, par “solidaritātes” apņemšanos, kā arī par dažādiem Eiropas Drošības un Aizsardzības politikas grozījumiem, kādi ir atrunāti jaunās ES Konstitūcijas projektā.

Ja arī tas viss notiks un Eiropas Savienība turpinās konsolidācijas procesu, tad tomēr nebūs pareizi automātiski pieņemt, ka Eiropa kļūs par stiprāku

¹² “Drošāka Eiropa labākā pasaulē”, skat. <http://ue.eu.int/newsroom> 20.06.2003.

bloku opozīcijā pret Amerikas Savienotajām Valstīm. Irākas krīzes laikā bija skaidrāks par skaidru, ka Eiropa nekad netiks apvienota rupji pret-amerikāniskas vai pārāk vienkāršotas proamerikāniskas politikas kontekstā. Ja Eiropas Savienība kļūs gudrāka attiecībā uz to, kas ir stratēģija, tad tā labāk izpratīs ASV milzīgā spēka stratēģisko nozīmi, tā apjēgs, ka nav gudri bez vajadzības provocēt šo milzi (to jau tagad saprot Krievija un Ķīna). Eiropa ar konkrētāku apjēgu par drošības jautājumiem, Eiropa, kura ar skaidrākām acīm aplūko savu ievainojamību un to, cik patiesībā ļauni ir pasaules ļaunie cilvēki - tā būs Eiropa, kura daudz labāk sapratīs Amerikas Savienoto Valstu drošības raizes un ar tām saistīto retoriku. ES varētu pieņemt atsevišķas “NATO līdzīgas” rakstura īpašības ne tikai rīcības ziņā, bet arī domāšanas veidā. Sekojot šai loģikai, eiropiešiem pienāktos labāk saprast to, cik vērtīgi ir saglabāt pašu NATO. Jo vairāk Amerika provocē rūpes, jo stingrāks ir iemesls saglabāt starptautisku struktūru, kura sliktākā gadījumā var piedāvāt agru brīdinājumu par Amerikas plāniem, bet labākā gadījumā var piedāvāt institucionālu kultūru un vēsturi, kuras ir unikāli piemērotas situācijai, kad ir jāsauglabā kopējā ietekme un jārada kopēji mērķi attiecībās ar pasaules vienīgo palikušo superlielvalsti.

Nebūt nedomāju, ka šī ir pārmērīgi optimistiska domāšana. NATO gadījumā sliktās ziņas ir meklējamas tajā sižeta daļā, par kuru pati alianse nekad nerunā. Kopš 2003. gada maija ir sasniegts ievērojams progress, būvējot sakarus starp Ameriku un Eiropu dažādos ar drošību saistītos kontekstos, taču gandrīz vienmēr tas ir noticis bez alianses kanālu izmantošanas. Amerika veido divpusējas attiecības ar dažādām valstīm, lai identificētu tās valstis, kuras ir gatavas nosūtīt karavīrus uz Irāku. Apvienoto Nāciju organizācijas ietvaros Amerika sadarbojas ar eiropiešiem, lai meklētu jaunu starptautiski juridisku sistēmu, kura pieļautu daudzpusējāku uzdevumu pārdalīšanu blakus šaurāka valstu grupējuma turpinātai militārai okupācijai Irākā. ASV un ES arvien efektīvāk saskaņo savu attieksmi pret pieaugošajiem draudiem, kādi izriet no Irānas rīcības. Amerikas jaunie, bet pagaidām neveiksmīgie centieni veicināt “ceļa kartes” pieņemšanu Tuvajos Austrumos lielā mērā ir saistīti ar vienprātīgo attieksmi šajā jautājumā, kādu ir veidojis “četrinieks” - ASV, ES, ANO un Krievija. Veids, kādā Amerika patlaban attiecas pret Ziemeļkoreju, ir “eiropisks” veids arī tad, ja pati ES jautājumā īpaši nav iesaistījusies.

Šķiet, ka Amerika un Eiropas Savienība sadarbojas gan tieši, gan arī ANO un citu forumu kontekstos, pie tam patlaban sadarbības centrā ir ne tikai visi ārpusmilitārie drošības jautājumi, par kuriem es runāju iepriekš, bet arī dažā-

di "tradicionāli" drošības jautājumi, kuri rūp abām pusēm. Tie NATO pārstāvji, kuriem patiesi rūp pāratlantiskās attiecības, varētu izbeigt sūdzēšanos par šo NATO apiešanu tikai tāpēc, ka viņi vēlas instruēt citus. Toties viņiem ir visas tiesības aizrādīt, ka attiecības starp ASV un ES pagaidām ir daudz vājākas gan struktūras, gan arī pieredzes un kompetences ziņā, nekā ir NATO iekšējās attiecības pat tad, kad NATO zvaigzne nav spīdējusi visai spoži. Būs daudz vairāk domu un pūliņu jāliek lietā, pirms šī saikne – ASV-ES, kā arī citas globālās/funkcionālās institūcijas, kuras nepieciešamas, lai papildinātu šo saikni – varēs uzņemties galveno vidutāja lomu pāratlantiskajā saimē tikpat veiksmīgi kā to darījusi NATO pēdējos 50 gadus.

NATO UN EIROPAS DROŠĪBAS UN AIZSARDZĪBAS POLITIKA - LATVIJAS VIEDOKLIS

Ilgvars Kļava, Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas Drošības politikas departamenta direktors

Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas valsts ārpolitikā galvenais mērķis ir bijis šīs neatkarības nodrošināšana. Vienmēr esam uzskatījuši, ka efektīvākais veids, kā sasniegt šo ārpolitikas mērķi, ir iesaistīšanās divās ievērojamās starptautiskās organizācijās, proti - NATO un Eiropas Savienībā. Integrācija Eiropas Savienībā un NATO - tieši tas ir bijis mūsu ārpolitikas galvenais mērķis.

Būtu pilnīgi loģiski uzskatīt, ka šobrīd esam sasnieguši līmeni, kurš ļauj mums uz brīdi atpūsties. Varam lēnām apkopot sasniegto, nekur mums nav jāsteidzas.

Bet vai tā ir taisnība? Nebūt ne. Kāpēc ne? Atbilde uz šo jautājumu ir gana vienkārša. Starptautiskā situācija ir mainījusies, mēs stāvam jaunu izaicinājumu priekšā. Man ir aizdomas, ka mūsu sabiedrība to tā īsti vēl nav apjēgusi. Visi vēlas mazliet atpūsties.

Tomēr mūsdienu pasaule ir konstatējusi jauna rakstura draudu. Runa ir par starptautisko terorismu, kā arī par samazinātu politisko vienotību.

Kāpēc tas tā ir noticis?

Arī uz šo jautājumu var atbildēt. Tas ir tāpēc, ka dažādās valstīs ir dažādi uzskati par to, cik nopietni ir modernie draudi. Kopš 2001. gada 11. septembra, piemēram, Amerikas Savienotās Valstis terorismu uzskata par eksistenciālu draudu, tomēr daudzi eiropieši nebūt tā nedomā.

Situācija ir vēl sarežģītāka tāpēc, ka NATO un Eiropas Savienība, šīs divas vadošās organizācijas, pašas piedzīvo ievērojamas pārmaiņas, pateicoties paplašināšanās procesam, kā arī tāpēc, ka mainās gan starptautiskā vide, gan arī veids, kādā mēs izvērtējam draudus.

Tāda, lūk, ir situācija, kādā mēs patlaban atrodamies.

Mans uzdevums ir mazliet parunāt par NATO, kā arī par Eiropas Drošības un Aizsardzības politiku. Sākšu ar NATO.

Savā ziņā jautājums par NATO ir pavisam vienkāršs. Mēs izstrādājam pavisam vienkāršu kampaņu, lai veicinātu Latvijas iestāšanos šajā aliansē. Nebija grūti sabiedrībai paskaidrot, ka runa ir par drošību un tikai par drošību. Maskava nospēlēja savu lomu, argumentējot pret NATO paplašināšanu un šajā argumentā piedzīvojot zaudējumu.

Gan Eiropā, gan ASV bija ļaudis, kuri ilgu laiku šaubījās par Baltijas valstu iesaistišanu NATO, bet arī viņu viedoklis neguva virsroku.

Interesantā kārtā Eiropā galvenās pārdomas bija par Maskavas rūpēm, savukārt Amerikā runa bija lielākoties par militāra rakstura jautājumiem, par Baltijas valstu teritorijas aizsardzību, par to, ko šīs trīs samērā mazās valstis spētu aliansei dot.

Tomēr visā visumā jautājums par NATO bija vienkāršs.

Patlaban mūsu uzdevums ir paskaidrot sabiedrībai, ka mums ir jāmodernizē aizsardzības sistēma. Pakāpeniski atsakāmies no teritoriālās aizsardzības principa, tā vietā ieviešot profesionālus bruņotos spēkus. Tāpat mums ir jāpaskaidro tas, ka mūsu karavīriem ir darbs arī ārpus Latvijas robežām, tālās vietās, kur savu darbu veic NATO un mūsu sabiedrotie. Runa ir par Afganistānu, par Irāku, par Balkānu valstīm. Mēs neviens nevaram pateikt, kura vieta būs nākamā.

Tāpat mums ir jāpārlicina sabiedrība, ka runa ir arī par mūsu drošību, tam nav nekāda sakara ne ar attālumu, ne ar ģeogrāfiju.

Tagad parunāšu par Eiropas Savienību un tās kopējo drošības un aizsardzības politiku. Jautājums par Eiropas Savienību ir daudzkārt sarežģītāks, jo te ir runa par dažādiem sabiedrības līmeņiem, par cilvēku dzīves veidu, par uzņēmējdarbību.

Eiropas Savienība patlaban piedzīvo ievērojamas pārmaiņas, mēs ceram, ka šo pārmaiņu rezultātā Eiropas Savienība būs ne tikai lielāka, bet arī labi pārvaldīta.

Ja runa ir par drošības politiku, tad vēlos sākt pārdomas ar vienkāršu, bet ļoti svarīgu jēdzienu, proti - ir ļoti maz šaubu par to, ka Eiropas valstīm ir jāuzņemas lielāka atbildība par drošību un stabilitāti Eiropā, kā arī visā pasaulē.

Tajā pat laikā mēs nevēlamies situāciju, kurā šī paplašinātā atbildība palielinātu domstarpības ar citiem spēlētājiem drošības laukumā. Pirmām kārtām ir runa par NATO un par Amerikas Savienotajām Valstīm.

Šis tas mums īsti nepatīk. Mums īsti nepatika tas, kas šopavasār notika sakarā ar situāciju Irākā. Dažas no sabiedrotajām valstīm atteicās sniegt palīdzību citai sabiedrotai valstij - Turcijai, kad tā lūdza palīdzību sakarā ar situāciju Irākā.

Mēs, latvieši, nākam ar rūgtu vēsturisku pieredzi, domāju, ka tāpēc mēs būsīm kārtīgi "atlantisti". Pateicoties tai pašai pieredzei, mēs arī būsīm reālisti, vismaz paredzamā nākotnē un, vēlams, arī attālākā nākotnē.

Tieši tā būs mūsu pieeja, ja runa ir par Eiropas Drošības un Aizsardzības politiku un par to, kā šī politika tiek iestrādāta jaunajā Eiropas Savienības Konstitūcijā.

Reālisms - te ir runa par patiesām militārām spējām, bet ne par vingrinājumiem uz papīra, ne par papīra tīģeriem. Patiesa militāra spēja ir saistīta ar lielākiem aizsardzības izdevumiem, bet Eiropā ar ļoti retiem izņēmumiem tas nenotiek nevienā valstī. Reālisms - tas nozīmē centienus pilnveidot militārās spējas, bet ne procesus, kuru rezultātā tiek izveidotas vadības struktūras, kuras kopē vai konkurē ar esošajām NATO struktūrām.

Reālisms, ja domājam par Eiropas Drošības un Aizsardzības politiku un par Eiropas pilnveidoto lomu pasaules procesos, nozīmē arī to, ka Eiropas Savienības dalībvalstīm ir jābūt gatavām izmantot militāro spēku krīzes situāciju risināšanai, kad vien tas ir nepieciešams. Arī te ir runa par ļoti atšķirīgu pieeju, ja paraugāties gan uz Eiropu, gan arī uz ASV.

Ir ļoti jauki lasīt jaunās Konstitūcijas projektu, jo tajā ir vairākas frāzes par to, ka Eiropas Savienības dalībvalstis nodrošina savstarpēju aizsardzību. Taču jājautā, vai tas ir realistisks solījums patlaban, vai tas būs realistiskāks solījums nākotnē?

Baidos, ka ne, un tas nav saistīts ar to, cik mēs visi ļoti vēlamies, kaut šī kopējās aizsardzības sistēma būtu nodrošināta. Kā jau teicu, tas prasa spējas un politisku apņēmību attiecīgo spēku izmantot tad, kad tas ir vajadzīgs. Gan Balkānos, gan arī nesenajā cīņā pret terorismu vērojams, ka šie elementi nav nodrošināti.

Tuvākajā nākotnē Eiropas Drošības un Aizsardzības politika visticamāk būs saistīta ar ierobežotiem križu pārvaldīšanas procesiem. Tie būs ierobežoti gan intensitātes, gan arī ģeogrāfiskā ziņā. Protams, nevienam nav šaubu, ka arī tas ir nepieciešams.

Piedāvāšu vēl vienu piemēru. Šovasar es piedalījos NATO seminārā, kur ģenerālim Džeimsam Džonsam, sabiedroto virspavēlniekam Eiropā, tika uzdots pavisam vienkāršs jautājums, proti - vai ir taisnība, ka eiropieši, kuru valstīs bruņotajos spēkos dien aptuveni divi miljoni cilvēku, starptautiskās operācijās var nodrošināt ne vairāk kā 60 vai 80 tūkstošus kareivju? Ģenerālis apstiprināja, ka tas tā tiešām ir. Tad tika jautāts par amerikāņiem - ASV bruņotajos spēkos dien tikai 1,4 miljoni cilvēku. Džonss teica, ka amerikāņi var starptautiskajās operācijās nodrošināt starp 250 un 500 tūkstošiem kareivju, lai gan jautājums daļēji ir saistīts ar to, cik ilgs laiks ir dots, lai sagatavotos. Tie ir skaitļi, par kuriem nav vērts daudz runāt, tie paši par sevi ir pilnīgi skaidri.

Tāpēc mēs esam stipri atlantisti. Mēs uzticamies garantijām, kuras izriet no NATO līguma 5. panta. Mēs uzticamies aliansei un ar to saistītajām partnerattiecībām, kurās mēs visi piedalāmies.

Ir viegli jautāt - ja notiks kas slikts, kas mums palīdzēs? Kas būs gatavs palīdzēt, kā šī palīdzība tiks sniegta?

Patlaban Latvija jau ir uzaicināta iestāties Eiropas Savienībā un NATO, šobrīd šis jautājums skan mazliet citādi. Te ir runa par teorētiskāka rakstura jautājumu, ja mēs to salīdzinām ar jautājumu, kāds tika uzdots pirms diviem vai trim gadiem. Tomēr tas vienmēr būs piemērots jautājums jebkurai valdībai, kura domā par savas tautas drošību.

Tāpēc mēs esam kārtīgi atlantisti, tāpat mēs esam arī labi eiropieši.

Būtu milzīga kļūda piespiest mūs izvēlēties vienu no šiem diviem elementiem. Eiropai ir vajadzīga Amerika un otrādi. Tikai kopā strādājot, mēs varam risināt modernās pasaules draudus un izaicinājumus.

Mazliet vairāk par to, kas ir labs eiropietis. Kad Amerikas Savienotās Valstis aicināja Poliju nodrošināt viena Irākas sektora pārvaldīšanu, Polija to arī izdarīja. Dažās valstīs, kuras nebija īpaši priedīgas par Sadama Huseina gāšanu, avīzēs tika publicēti uzbrūkoši raksti, kuros tika apgalvots, ka poļi nav pietiekami labi Eiropas patrioti. Daži komentētāji pat aizgāja tik tālu, ka apvainoja poļus par nepietiekamu eiropiskumu. Man bija patiesi skumji, kad es lasīju šo kritiku. Varam būt pilnīgi pārliecināti, ka Eiropā nav nevienas valsts, kurai piederētu monopoltiesības noteikt to, ko nozīmē būt eiropietim.

Eiropa var funkcionēt tikai kā kompromiss. Tas ir vienīgais iespējamais variants. Eiropa nav un paredzamajā nākotnē nebūs valstisks veidojums. Ja viena valsts centīsies uzspiest vienpusēju, nacionālu un varbūt arī nacionālistisku pozīciju citām valstīm, viss process būs lemts sabrukšanai. Nebūs nekādas vienotības. Irākas kara gadījumā tas bija pilnīgi acīmredzams, un tas pats ir sakāms arī par Eiropas aizsardzību.

Vēl pāris pārdomas par jēdzienu "daudzpusība" (multilateralism). Par to šodien ir runājuši vairāki. Jēdziens "daudzpusība" ir saistīts ar starptautisku sistēmu vai starptautisku kārtību, kuru pārvalda efektīvas starptautiskas organizācijas. Bez šaubām, tas ir pozitīvs jēdziens visām valstīm, bet it īpaši mazākām valstīm, tajā skaitā arī Latvijai. Tomēr atslēgas vārds šajā vārdu savirknējumā ir "efektīvas". Esmu ieguvis izglītību tieši vēstures jomā - ja man kāds sāk stāstīt par neveiksmīgām starptautiskām organizācijām, man tas nav nekas jauns. Mēs visi zinām, cik briesmīgu neveiksmi īsi pirms Otrā pasaules kara cieta Tautu Savienība. Jācer, ka tas pats nenotiks vēlreiz, taču tas ir pilnīgi atkarīgs no tā, cik gudri būs mūsu politiskie vadoņi, kad viņi pieņems attiecīgos lēmumus.

JAUNO NATO UN ES DALĪBVALSTU IETEKME

Dr. Dītrihs Sperlings (Dietrich Sperling), Berlīnes Humbolta universitātes profesors

Kādreiz politikas leksikā vārds “transformācija” nozīmēja mainīgu laika posmu starp diviem nemainīgiem periodiem. Mūsdienās šķiet, ka pasauli, kurā mēs dzīvojam, nemaz vairs nevar izskaidrot, ja vien nerunājam par nepārtrauktajiem pārmaiņu procesiem. Analītiķiem vairs nav jādomā par pasauli, kāda tā bija pirms un pēc kāda transformācijas perioda. Vārds “transformācija”, savukārt, vairs neattiecas uz maiņu no vienas sistēmas uz citu. Šis vārds tagad nozīmē ieiešanu sistēmā, kurā nepārtraukti notiek pārmaiņas, līdz ar to pielāgojot zināšanas, uztveri, valodu, apziņu, sajūtas un lojalitāti šai sistēmai.

Šodien mēs centīsimies runāt par pārmaiņām, kādas patlaban notiek starptautiskajā vidē vai mūsu apkārtnē. Aplūkosim vecu drošības sistēmu, kurai it kā ir jāgatavojas jauna veida draudu novēršanai. Tiek paplašināta ekonomiskās sadarbības sistēma, kura sola nodrošināt jaunu labklājību ekonomiskā pasaulē, kurā tehnoloģijas mainās vēl jo ātrāk. Tomēr ar to visu būs jāsaista visnotaļ daudzas sociālās pārmaiņas, tiks ietekmētas vecās parašas un uzvedības modeļi, domāšana, uztvere un sociālo attiecību veidošana.

Ja reiz viss mainās, vai ir loģiski ielūkoties arī vēsturē?

Jā, tas ir tā vērts, turklāt divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, vēsturē ir pārmaiņu posmi, kas, iespējams, ir līdzīgi tikai zināmos aspektos. Vai ir bijuši laika posmi, kuros pastāvēja līdzīgas struktūras, kuras attiecīgajā laikā mainījās?

Otrkārt, mēs visi nesam zināma veida nastu - tā ir mūsu pieredze un nesēnā vēsture. Šo nastu varam izmantot, lai apzināti vai neapzināti veicinātu pārmaiņu procesus, kuros esam spiesti piedalīties.

Aplūkojot starptautisko vidi, redzam, ka kādreiz pasaulē bija divas lielvalstis, tagad palikusi tikai viena. Daži novērotāji runā par jaunu vienpusību, citi par jauna veida impēriju vai pat par jauna veida imperiālismu.

Ja domājam par Amerikas Savienotajām Valstīm, tad atceramies šīs valsts neatkarības deklarāciju, tās it kā virzīšanos prom no Eiropas dominētām ietekmes zonām un dažādos laika posmos piekopto izolacionismu, kuru pārtrauca divas “atkarības deklarācijas”. Pirmā saistāma ar Tautu Savienības dibināšanu, bet otra - ar Apvienoto Nāciju Organizācijas izveidošanu. Abos gadījumos Amerikas Savienotās Valstis kļuva par daudzpusīgas pasaules līderi, cenšamies attīstīt starptautisko likumdošanu. ASV nevēlējās uzspiest savu domāšanas veidu tām valstīm, kuras bija vājākas, toties viņi gribēja stiprināt to likumu, kuru var attīstīt tad, kad daudzas valstis sasniedz vienprātību.

Kad Amerikas prezidents Bušs (vecākais) bija spiests karot pret Sadamu Huseinu, viņam joprojām nebija izdevies nodrošināt vienprātību Apvienoto Nāciju Organizācijā, turklāt viņš ļoti vēlējās darboties starptautiskā likuma ietvaros. Nedrīkstēja būt ne mazāko šaubu par to, vai ASV rīcība atbilst starptautiskā likuma prasībām. Tieši tāpēc Bušs atturējās no Bagdādes okupācijas un no Huseina padzišanas no amata.

Ir pagājuši astoņi gadi prezidenta Klintona vadībā, ir piedzīvoti 11. septembra notikumi. Atkal ASV prezidentu sauc Bušs, un šķiet, ka viņš vada pavisam citas Amerikas Savienotās Valstis.

Varam ielūkoties arī Eiropas vēsturē. Tas bija sengrieķu autors Tukidīds, kurš rakstīja par Atikas Jūras valstu aliansi un par Atēnu lomu tautas atbrīvošanā no persiešu virskundzības. Tautas jūsmoja par šo atbrīvošanu, taču drīz vien ļaudis konstatēja, ka Atēnas bija kļuvušas par vienpusīgu

valdītāju, nekādu vienlīdzīgu tiesību aliansē nebija. Atēnas izdeva visas pavēles, tautām nekas netika prasīts.

Arī citos vēstures brīžos parādās vienpusīgs pārsvars. Laika posmā pēc Kartāgas krišanas tāda bija Romas impērija. Vēlāk dažas Eiropas varas centās dominēt Āfrikā, Āzijā un Latīņamerikā, kā arī Tuvajos Austrumos, kur tās centās uzspiest savu gribu šiem reģioniem.

Vācija to pašu mēģināja izdarīt Eiropā, bet Padomju Savienībai kādu laiku izdevās kļūt par 20. gadsimta impēriju. Taču tas viss notika tad, kad “pazīstamā” pasaulē bija arī spēka pretpoli.

Mūsdienās tomēr jāatzīst, vismaz no militārā viedokļa, ka Amerika ir pati stiprākā valsts. Šķiet, ka ASV ir kļuvušas par to kārdinājumu upuri, kādi ir piedzīvoti līdzīga veida situācijās pasaules vēsturē.

Tātad, misija meklē (labprātīgo valstu) koalīciju, vairs nav tā, ka ANO un “koalīcija” spriež par “misiju”. Ja ANO Drošības padomes rezolūcijas nav pilnīgi līdzīgas Baltā nama spriedumiem, tad samazinās Drošības padomes nozīme, kā arī ANO debates kļūst mazāk svarīgas. Lēmumu pieņem lielvalsts pārliecībā, ka tās pamatā ir visas pārējās pasaules rūpes un raizes.

Baltais nams uzskata, ka starptautiskie likumi ierobežo zināmu ieroču izmantošanu, kā arī ar šo ieroču saistīto materiālu (urāns) izmantošanu un sekas (sprāgstvielas, ķīmiskā inde, bumbas, kuras izplata plašā teritorijā, tā radot briesmas iedzīvotājiem šajā teritorijā vai arī risku nākamajām paaudzēm slimot ar radiācijas izraisītiem audzējiem). Ja šādi ieroči ir lielvalsts rīcībā un tās karavīri var izvairīties no briesmām, tos izmantojot – vai tad vispār vērts domāt par vietējiem iedzīvotājiem, arī tādā gadījumā, ja mērķis ir viņus atbrīvot no “ļauņuma”?

Turklāt nepieciešams novērst līdzīgu ieroču izmantošanas iespēju citiem, to nodrošinot ar apsteidzoša uzbrukuma palīdzību.

Līdz ar to lielvalsts var izmantot savu spēku, nebaidoties no konkurentiem vai imitatoriem. Tieši tas ļauj lielvalstij būt lielvalstij.

Ja vēlaties zināt, kādēļ lielvalsts tā rīkojas, varat izmantot Klintona izteikumu, mainot tikai vienu vārdu – “Runa, muļķi, ir par interesēm”.

Lieki teikt, ka šis nav oficiālas NATO analīzes rezultāts pēc starptautiskās vides aplūkošanas. Manis paustās domas ir skaļas, tās ir nediplomātiskas, bet esmu aprakstījis to, ko domā daži Eiropas novērotāji, kā arī, manuprāt, vairākums Eiropas iedzīvotāju. Arī dažās no tām valstīm, kur valdība atbalsta Baltā nama lēmumus, tautas vairākums šādu rīcību neatbalsta.

Iespējams, ka attieksme atšķiras tajās Eiropas tautās, kuras tikai pirms 12 gadiem tika atbrīvotas no PSRS virskundzības. Ja šīs tautas atceras, kas ar tām notika, kad valdīja padomju vara, tad nākamās atmiņas ir par to, ka vairums Eiropas valstu neko īpašu nedarīja, lai šo likteni novērstu vai mainītu. Amerikai ir cita vēsture šī jautājuma kontekstā, runa ir par “vēsturisko pieredzi”.

Jaunās NATO un ES dalībvalstis taču nav kaimiņos ar Kanādu vai Meksiku, tām nav iespēju pievienoties Ziemeļamerikas Savienībai. Ja runa ir par pievienošanu, tad tās spēj pievienoties tikai Eiropas Savienībai. Mierinājuma pēc pastāv arī NATO, kur tikamākais sabiedrotais ir Amerikas Savienotās Valstis.

No otras puses, jaunās dalībvalstis nekad nav bijušas pakļautas Monro doktrīnai. Tām jūras krasts ir pie Baltijas jūras, nevis pie Karību jūras, Klusā okeāna vai Atlantijas okeāna krastiem. Zināmā mērā tām ir atšķirīga vēsturiska pieredze, pateicoties citiem ģeogrāfiskiem faktiem. Jautājums par to, vai attiecīgās tautas tā vietā būtu gribējušas citu vēsturisku pieredzi, nav jautājums, kurš saistāms ar pieņemto lēmumu par pievienošanu NATO un ES emocionālajam fonam.

Jaunās NATO un ES dalībvalstis lēmumus pieņems savas vēsturiskās pieredzes un lojalitātes kontekstā. Tās pateiksies Amerikas Savienotajām Valstīm, bet jutīsies neomulīgi par iekšējiem konfliktiem Eiropas Savienībā.

Ja ES apmierinās cerības par ātru tautsaimniecības izaugsmi un sabiedrības labklājības vairošanu, tad emocionālā lojalitāte attiecīgi mainīsies. Tomēr jāsaprot, ka ES ir pilna konkurences. Tautas baidās no situācijām, kur viena puse gūst, bet otra puse to pašu zaudē. Līdz šim ES piedāvā citu pieredzi –

visas dalībvalstis uzskatāmas par uzvarētājām, vismaz vecās dalībvalstis neuzskata, ka tās ir zaudētājas integrācijas procesā. Pat Vācija, no kuras budžeta nāca vislielākā Briseles izdevumu daļa, droši vien ieguva vairāk nekā zaudēja, jo paplašinājās tirdzniecības iespējas. Privātā biznesa aktivitātes kompensēja izdevumus, kurus radīja politiski lēmumi par finansiālu palīdzību.

Ja šo ES integrācijas attīstību apraksta spēles teorijas valodā, tad visumā runa ir bijusi par uzvar-uzvar-uzvar situāciju, nevis par nulles summas spēli, kurā vienas puses guvumi ir otras puses zaudējumi.

Grūti spriest, vai Eiropas Savienības institūcijas spēs turpināt šo procesu, ņemot vērā situāciju pasaules finanšu tirgos, biznesa ciklus, kā arī visu ES dalībvalstu vēlēšanos meklēt kompromisu, lai varētu turpināt šo labvēlīgo procesu. Jaunajām dalībvalstīm būtu jāattīsta attieksme, kuru varētu aprakstīt ar vārdiem “apgaismots egoisms”. Tām jābūt pārliecinātām, ka ilgākā laika posmā tām klāsies labāk, ja klāsies labāk arī pārējām dalībvalstīm. Var šaubīties par to, vai šāda kopēja rīcība ir reāla, ja ņem vērā to, ka jaunajām dalībvalstīm nav attiecīgās pieredzes. Varētu būt, ka jaunās dalībvalstis vēlēšies būt “drošajā pusē”, tās uzstās, ka tām jābūt “uzvarētāja pusē” arī tad, ja citām valstīm tāpēc jābūt zaudētājām. Kompromisa meklējums nav tradicionālā orientācija Eiropas politikā, ja runa ir par jaunajām dalībvalstīm. Tas nozīmē, ka ES lēmumu pieņemšanas mehānismi un institūcijas, iespējams, nespēs novērst situāciju, kur veidojas “sevi atražojošs ļaunais aplis” – neuzticība, vilšanās, ar sevis pasargāšanu saistītas ambīcijas. Nav nekādu garantiju, ka paplašinātā Eiropa būs veiksmīga.

To pašu var teikt arī par tālāko NATO attīstību. Šķiet, ka jaunais drauds, ar kuru NATO jārēķinās, ir terorisms. Tās dalībvalstis, kuras militāri ir stiprākās, ir uzvarējušas karos Afganistānā un Irākā. Militārais pārkums bija vienkārši elpu aizraujošs. Taču teroristiem gan elpa neaizrāvās.

Militārais pārkums spēja gūt uzvaru karā, taču tas nespēj gūt uzvaru mierā. Atkal runa šķiet esam par sevi atražojošu ļauno apli. Militāra rīcība cīņā pret terorismu vienmēr, šķiet, saistīta ar “nevainīgu civilo iedzīvotāju” nogalināšanu, jo teroristi dzīvo šo iedzīvotāju vidū kā zivis ūdenī.

“Nevainīgo un ar terorismu nesaistīto” upuru ģimenes locekļi vēlas atriebties, teroristi dažus no viņiem var iesaistīt savā darbā. Pats redza-

mākais piemērs tam bija kādas čečenu grupas ķilnieku sagrābšana Maskavas teātrī - grupa bija veidota no Krievijas karadarbības Čečenijā upuru atraitnēm, māsām un meitām.

Līdz ar to teroristu rīcība noved pie atkal jaunas militāras rīcības. Ieroču ražotāji, iespējams, sponsorē partijas priekšvēlēšanu laikā, ja politiskie līderi sola militāru rīcību.

Arī teroristu aprindās nepieciešami brīvprātīgi vai piespiedu “sponsorī” no sabiedrības, kurā viņi dzīvo. Līdz ar to var teikt, ka sevi atražojošais ļaunais aplis atmaksājas abās pusēs.

Taču varam apsvērt arī tieši pretējo, proti, “sevi atražojošu tikumīgu apli” tiem, kuri vēlas uzvarēt mierā, nevis karā. Šķiet, šāda apla nav. Tas šķiet neatmaksājamies. Tie, kuri cenšas šādu apli organizēt, var kļūt par tišiem vai netišiem militārās vai teroristiskās rīcības upuriem. Tikumības aplis katrā gadījumā neatmaksājas tiem, kuri finanšu ziņā “pelna” no ļaunā apla.

Šis skaidrojums par esošo realitāti, protams, ir pamatots pārāk vienkāršā modelī, tāpēc jābūstas no modeļu izmantošanas vispār. Taču varam arī uzdot citu jautājumu, proti – vai tie, kuri izmanto attīstītākus modeļus, lai legītimētu militāru vai teroristu rīcību, vispār cenšas aprakstīt realitāti?

Labs modelis ir reāls modelis, tam jāsaistās ne tikai ar aizspriedumiem vien. Mēs dzīvojam pasaulē, kur tehnoloģiskie instrumenti var tikt izmantoti divējādi. Lidmašīnās un automašīnās var transportēt tūristus vai arī šos aparātus var pārveidot par lidojošām vai braucošām sprāgstvielām. Nekas daudz tajās nav jāmaina.

Uzvarēt mierā nozīmē mainīt tautas emocijas un ambīcijas tajās valstīs, kuras karā ir zaudējušas vai ir bijušas karadarbības upuri.

Vai tie, kuri plāno karadarbību, domā arī par neparedzētiem rezultātiem, ja runa ir par tautas emocijām un ambīcijām? Vai kara plānotāji ir arī miera plānotāji?

Ja viņiem rastos šaubas, varbūt tiktu glābtas dzīvības. Viņi stāv tuvāk realitātei, vismaz “mūsu” gadījumā tas tā ir.

Un vēl – mēs vēl neesam (vai tikai pagaidām?) saorganizējušies tā, lai varētu veidot sevi atražojošu tikumīgu apli. Vai šajā gadījumā ar NATO vien pietiks? Vai jaunās dalībvalstis palīdzēs mums par to domāt?

Autors no 1969. līdz 1998. gadam bija Sociāldemokrātu partijas pārstāvis Vācijas parlamentā, no 1978. līdz 1982. gadam strādāja kā parlamentārais valsts sekretārs jautājumos par reģionālo plānošanu, dzīvokļiem un pilsētvides attīstību. Autors studējis Getingenā, Berlīnē, Eiropas Koledžā Beļģijā, kā arī Ņujorkā, iegūdamas doktora grādu konstitucionālā jurisprudencē. Patlaban viņš strādā kā lektors Berlīnes Brīvās Universitātes Politoloģijas institūtā.

Dr. Irži Šedivi (Jiri Šedivy), Prāgas Starptautisko attiecību institūta direktors

Domājot par sava referāta pamattēzi, par to, ko vēlos pateikt, nespēju iedomāties neko citu kā vien banālo saukli par “dažādības pārvaldīšanu”. Kāpēc tieši šis jēdziens? Tāpēc, ka drīz mēs sastapsimies ar divu organizāciju vienlaicīgu paplašināšanos. Tas būs bezprecedenta gadījums gan ES, gan arī NATO, ja runājam par šo organizāciju apjomu, kā arī par nākamo dalībvalstu atšķirībām vai neviendabīgo raksturu. Līdz ar to šķiet, ka tieši iekšējās dažādības pārvaldīšana būs viens no galvenajiem izaicinājumiem, ar kuru abām organizācijām nāksies saskarties jau paredzamā nākotnē. Turklāt šie ir procesi, kuri norisinās drošības un stratēģijas vidē, kas pati par sevi ir ārkārtīgi sarežģīta, dinamiska un vētraina. Ja runājam par ārējās dažādības pārvaldīšanu, tātad - par šo sarežģīto drošības vidi, mēs atkal runājam par jaunu izaicinājumu mums visiem, kā arī abām organizācijām. Turklāt, ņemot vērā mūsu vides īpašības, šis ir izaicinājums, kuram nav iespējams saskatīt beigas.

Sava referāta pirmajā daļā ceru iezīmēt divas pašreizējās un nākotnes dažādības dimensijas - gan iekšējo, gan arī ārējo dimensiju. Pēc tam es aplūkošu jautājumu par to, kādas īsti ir šīs divas organizācijas, kurām mēs grasāmies pievienoties. Pēdējā laikā notikušas nopietnas pārmaiņas Eiropas Savienības domāšanā par drošību, aizsardzību un ārējo rīcību, kā arī kopš galotņu konferences Prāgā ir mainījusies NATO loma, tās misija un struktūra. Abas organizācijas šobrīd krietni atšķiras no tām, uz kurām ar tik lielām cerībām lūkojamies pirms desmit gadiem, kad mūsu valstis nolēma tajās

iestāties. Šorīt par to daudz tika runāts, un atsevišķi konferences dalībnieki jau ir izmantojuši dažas no tēzēm, kuras biju iecerējis izmantot savā referātā. Uzskatu, ka Elisonas Beilzas un Džeimsa Apaturai referāti bija vienkārši lieliski.

Sava referāta trešajā daļā piedāvāšu savas pārdomas par to, kā jaunās dalībvalstis ietekmēs abas organizācijas. Mans mērķis būs veicināt tālākas debates par šo jautājumu.

1.1. Iekšējā dažādība

Jaunās dalībvalstis abu organizāciju gadījumā vairo iekšējo dažādību. Tas ir attiecināms uz vairākām darbības jomām:

- Ģeopolitiskā dažādība un draudu uztvere. Pēc paplašināšanās abas organizācijas būs ļoti lielas ģeogrāfiskā ziņā, tas radīs jaunu ģeopolitisku domāšanu, kā arī atšķirīgas ģeopolitiskas vai nacionālas prioritātes un/vai intereses Eiropas Savienībā un NATO. Tas pats ir sakāms par draudu uztveri - arī te ir runa par ievērojama līmeņa dažādību un atšķirībām.
- Dažādība valsts drošības un militārā kultūrā. Jaunajās dalībvalstīs vērojami atšķirīgi ģeopolitiskie kodeksi un konteksti, tāpēc arī veids, kādā katra no šīm valstīm saredz savu drošības situāciju un nosaka attiecīgo stratēģiju, būs atšķirīgs. Gan NATO, gan arī (ierobežotākā apmērā) Eiropas Savienībā ir visdažādākās programmas, kuru mērķis ir nodrošināt nacionālās domāšanas konvergenci, ja runa ir par drošības un bruņoto spēku tradīcijām. Te ir runa par tādām programmām kā Partnerattiecības mieram, dalībvalstu rīcības plāns, pirmsiestāšanās sarunas u.tml. Tomēr varam pilnīgi skaidri saprast, ka būs ievērojami grūtāk organizēt patiesi "kopēju" ārējo un drošības politiku pēc tam, kad abas organizācijas būs paplašinātas. Krīze Irākā bija ilustratīvs, lai gan jācer, ka izteikti ārkārtas piemērs šādai situācijai.
- Dažādība nacionālajos resursos. Vairums jaunpienācēju valstu ir mazas vai mazākas valstis (vienīgais izņēmums - Polija), tās visas ir nosacīti nabadzīgas, tātad - zem Eiropas Savienības vidējā turības līmeņa. Šajās valstīs ir ierobežotas manevra iespējas attiecībā uz valsts budžetu, vairums valstu jau tuvākajā nākotnē vēlas pievienoties eiro zonai, arī tas prasa cītīgu darbu. Tas nozīmē, ka pēc iestāšanās ES un NATO šajās valstīs spiediens pret aizsardzības budžetu varētu tikai pieaugt. Pēc

pievienošanās pieaugs kārdinājums piedalīties, bet par to nemaksāt. Padomājiet, piemēram, par Ungāriju. Tās valdība jau 2002. gadā atzina, ka valsts nespēs izpildīt tos solījumus, kurus Ungārija deva NATO, iestājoties minētajā aliansē. Ja aplūkojam tās valstis, kuras NATO iestāsies nākamgad, šķiet, arī Slovēnija gatavojas piedalīties "pa zaķi".

- Dažādība iekšējo institūciju kapacitātē. Dažās no jaunpienācējām valstīm ir senas valstiskas tradīcijas, valsts institūcijas ir relatīvi stipras un funkcionējošas (te ir runa par Čehijas Republiku, par Poliju un Ungāriju). Citās valstīs valsts un nācijas uzbūvēšana principā bija jāsāk no nulles, jo valstiskumu un institucionālo kontinuitāti gandrīz pilnīgi iznīcināja sveši valdnieki. Varam sagaidīt, ka nākamajām dalībvalstīm nebūt nebūs viegli turēties līdz intensīvajai birokrātijas "satiksmei", kāda pastāv Eiropas Savienībā. Pirmajos gados šīs valstis nevarēs atrast pietiekami lielu skaitu kvalificētu cilvēku, kuri varētu uzņemties to darbu ES un NATO institūcijās, kāds tiem ir paredzēts. Ir ļoti rūpīgi jānosaka prioritātes, jāizvēlas un jānosūta pareizie cilvēki uz pareizajām darba vietām. Tas ir būtiski. Turklāt varam sagaidīt, ka no jaunajām dalībvalstīm aizplūdis ievērojams skaits gudru, starptautiski savietojamu un rīkoties spējīgu speciālistu. Tas savukārt vājinās iekšzemes institūciju kapacitāti izstrādāt savlaicīgu viedokli par visdažādākajiem jautājumiem, kādi ir abu organizāciju darba kārtībā. Te var runāt par diviem iespējamiem rezultātiem - par lēmumu pieņemšanas un ieviešanas procesa efektivitātes degradāciju, kā arī, un tas ir vēl ticamāk, par iespēju, ka spējīgākās valstis aizsteigsies priekšā tām, kuras ir mazāk spējīgas.

1.2. Ārējā dažādība

Jau pagājušā gadsimta 90. gados ļaudis runāja par "jaunu drošības vidi", un par to mēs runājam vēl šobaltdien. Par jauno drošības vidi mēs sākām runāt, tiklīdz bija beidzies aukstais karš, tas bija laiks, kad plaši tika runāts par "miera dividenžu" samaksāšanu. Tomēr sākotnējais optimisms jau drīz vien bija jārevidē. Notika pirmais karš Persijas jūras līcī, notika bijušās Dienvidslāvijas iziršana un ar to saistītie kari, sabruka PSRS. 2001. gada 11. septembris bija diena, kad pagaidām pēdējo reizi bijām spiesti veidot jaunus uzskatus par mūsu drošības vidi. Pilnīgi iespējams, ka šis process atkal no jauna tiek revidēts tagad, kad paplašinās krīze Tuvajos austrumos. Pašā sliktākajā gadījumā arī šī krīze var veidot pavisam jaunu stratēģisko vidi.

Baidos, ka tuvākajā nākotnē mēs nevaram sagaidīt globālās drošības dinamikas stabilizēšanos, lai arī kāda "jaunā pasaules kārtība" pastāv vai nepastāv. Mums jāmacās dzīvot drošības vidē, kura vairāk atgādina plūstošas smiltis, nevis cietu zemi ar nemainīgiem stratēģiskā ceļa rādītājiem. Atkal un atkal mums nāksies būt pārsteigtiem par notikumiem, būs spiesti reaģēt (nevis rīkoties). Stratēģija un doktrīnas nepārtraukti būs jāpārbauda un jāpilnveido.

Elisona Beilza lieliski aprakstīja dažādos draudu faktoros - runa ir par tā sauktajām nelietīgajām valstīm (rogue states), par vājām valstīm, sabrukusām valstīm, arī par ārpusvalstiskiem spēlētājiem. Pieaudzis ir riska faktoru skaits, te runa ir par notikumiem, kuri nav viena vai vairāku cilvēku pārdomātas rīcības rezultāts, taču tomēr tie ir notikumi, kuri var kaitēt mūsu drošības interesēm. Padomāsim, piemēram, par sadalījumu starp ziemeļiem un dienvidiem, ja runa ir par bagātības izplatību. Padomāsim par demogrāfiska rakstura nesabalansētību dažādos reģionos, par klimata maiņu, par vispārējo vides katastrofu, par nesabalansētību dabas resursu izplatīšanā un izmantošanā, par jaunām infekcijas slimībām.

Varam attīstīt scenāriju, kurā mēs savienojam draudu un riska faktoros, kuru rezultātā notiks nopietna mūsu drošības vides degradācija. Iedomāsimies, piemēram, ka Āzijā atkal izplatās SARS slimība, tikai šoreiz tā ir vēl infekciozāka, epidēmija ir daudzreiz nopietnāka nekā pirms tam. Uzņēmējdarbības un tirdzniecības plūsma minētajā reģionā, kā arī ārpus tā, tiek ievērojami bojāta. Ekonomiskā lejupslīde sasniedz vai pat pārspēj 1997. gadā pieredzēto sabrukumu. Indonēzija, Malaizija, Filipīnu salas - tās visas ir valstis, kuras pagājušā gadsimta 90. gadu otrajā pusē kļuva vājākas, tagad tām draud sabrukums. Notiek masu nemieri, seko uzbrukumi etniskām minoritātēm. Radikālie islāmisti minētajās valstīs kļūst vēl ekstrēmāki savā rīcībā. To jau mēs nesam redzējuši. Reģionā izvērsas sarežģīta un destruktīva humanitāra rakstura krīze, tā rezultātā pilnveidojas terorisma potence. Tas viss nav bez nopietnas atskaņas globāli sasaistītajā sistēmā. Vēl viens piemērs tam, kā dažādi faktori un dalībnieki var apvienoties, lai veicinātu mežonīgo nabadzības, trūkuma un konflikta riņķa danci, ir saites, kādas ir velkamas starp HIV vīrusa izplatību Āfrikas kontinenta dienvidos no vienas puses un konfliktiem minētajā teritorijā no otras puses.

2. Kādas ir šīs organizācijas, kurās mēs grasāmies iestāties?

1973. gadā kādreizējais ASV ārlietu sekretārs Henrijs Kisindžers pateica ievēribas cienīgu lietu - Amerikas intereses starptautiskajos procesos ir globālas, bet Eiropas intereses šajos procesos ir reģionālas. Pēc 30 gadiem Havjers Solana izstrādāja stratēģiska rakstura dokumentu ar nosaukumu "Labākā pasaulē - droša Eiropa". "Patik mums tas vai nepatīk, bet Eiropas Savienība darbojas globālā līmenī, tai ir jābūt gatavai uzņemties daļu atbildības par globālo drošību," rakstīja Solana. Šī bija pirmā reize, kad kāds nopietni mēģināja noformulēt Eiropas drošības stratēģiju. Dokumentā ir atspoguļota pieaugoša nepieciešamība nodefinēt arvien ciešāk integrētās un arvien lielākās Eiropas Savienības lomu mūsdienu pasaulē.

Varam sasaistīt Solanas stratēģiju ar citiem dokumentiem, kurus ES pēdējā laikā ir izstrādājusi. Runa ir par tiem konstitucionālā līguma pantiem, kuros ir atrunāta ārējā darbība, kā arī ārpolitika un drošības politika. Ir izstrādāts rīcības plāns par to, kas ir darāms ar masu iznīcināšanas ieročiem. Vēl pirms tam tika izstrādāts rīcības plāns pret terorismu. Ja aplūkojam visus šos dokumentus vienkop, tad varam skaidri redzēt, ka ES ļoti īsā laika sprīdī ir izstrādājusi bezprecedenta darba kārtību ārpolitikas un drošības politikas jomā. Jāatzīst, ka pasaulē nav nevienas citas valsts, tajā skaitā arī Amerikas Savienotās Valstis, kur būtu izstrādāts tik ambiciozs un plašs mērķu un instrumentu komplekss kā tas, kuru ir izstrādājusi Eiropas Savienība. Te ir runa gan par šo plānu ģeogrāfisko vērīnīgumu, gan arī par to tematisko fokusu.

Tomēr Eiropas Savienības ļoti ambiciozā darba kārtība rada risku, ka jau patlaban vērojamā plaisa starp iecerī un rīcību un starp cerībām un iespējām paradoksālā kārtā kļūst vēl plašāka. Ņemot vērā ārkārtīgi plašo un komplekso drošības un ārējās darbības procesu, kādu Eiropas Savienība sev ir iedomājusies, šis plaisas paplašināšanās risks ir vēl jo izteiktāks. Vai atceraties tos, kuri pagājušā gadsimta 90. gadu sākumā sapņoja par to, ka ir pienākusi "Eiropas stunda"? Tieši tobrīd sākās darbs pie kopējās ārējās un drošības politikas izstrādes, bet drīz vien šo darbu kompromitēja Eiropas traģiskā nespēja novērst genocīdu bijušajā Dienvidslāvijā.

Arī nākotnē netrūks pārbaudījumu Eiropas spējai rīkoties, nevis tikai virināt muti. Varam runāt par krīzes trīsstūri - Irāka, Irāna, Izraēla un Palestīna

Tuvajos Austrumos. Varam runāt par Ziemeļkoreju, par Kosovas galīgā statusa noteikšanu, par iespējamām miera uzturēšanas misijām Āfrikā. Kā jau esam konstatējuši, eiropieši ir izstrādājuši lielu skaitu koncepciju, doktrīnu, iestāžu, procedūru un instrumentu, kurus it kā var likt lietā, lai risinātu esošos un nākamos izaicinājumus. Šis process pakāpeniski ir kļuvis nopietnāks, taču tas nebūt nav pabeigts. Tas vistiešākā veidā būs atkarīgs no tā, cik lielā vai mazā mērā dažādās ES dalībvalstīs spēs uzņemties atbildību un nodrošināt politisko gribu, kā arī no tā, cik viegli vai grūti tām būs nonākt pie vienprātības par to, kas ir darāms. Pēdējais no šiem procesiem būs vēl grūtāks tad, kad Eiropas Savienībā jau būs 25 dalībvalstis.

NATO galotņu konference Prāgā spēra vēl vienu būtisku soli procesā, ko sauc par NATO piemērošanos jaunajai stratēģiskajai videi, kura ir veidojusies kopš aukstā kara beigām. 11. septembris un notikumi pēc tam mums visiem skaidri apliecināja to, ka šī ir vide, kura pastāvīgi attīstās.

Šo piemērošanās procesu var aplūkot kā nepārtrauktu procesu, kurš notiek vairākos līmeņos vienlaikus. Šādi līmeņi ir trīs, tie visi ir savstarpēji saistīti:

- 1) Dalībvalstu skaita palielināšana, tuvākajā laikā līdz pat 26 jaunām dalībvalstīm.
- 2) Lomas paplašināšana, tātad - aukstā kara laikmeta kolektīvās aizsardzības principa pārvēršana par kolektīvās drošības sistēmu. NATO tagad ir hibrīda struktūra, tajā apvienojas tradicionālais kolektīvās aizsardzības princips Vašingtonas līguma 5. panta kontekstā, kā arī arvien plašāks darbs miera uzturēšanā, miera veidošanā un politiskās stabilitātes nodrošināšanā. Tas vistiešāk ir saistīts ar darbību Eiropas kādreiz komunistiskajā daļā.
- 3) Paplašinās arī NATO darbības ģeogrāfiskais apjoms, alianse pakāpeniski atsakās no tradicionālās aizsardzības teritorijas, kāda ir noteikta Vašingtonas līguma 6. pantā.

Pieaugošā NATO dažādība ir šo procesu tiešais rezultāts, un to var teikt par visiem trim paplašināšanās līmeņiem. Lielāks dalībvalstu skaits nozīmē lielāku nacionālo interešu, reģionālo prioritāšu, kā arī politisko un stratēģisko kultūru spektru. Iespējams, ka biežāk būs domstarpības, iespējams, ka būs jākompromitē NATO militārā efektivitāte un politiskā vienotība. NATO kļūst par globālu organizāciju, minētā dažādība šajā kontekstā

varētu sarežģīt alianse ierasto vienprātības principu lēmumu pieņemšanā. Citiem vārdiem sakot, problēmas ar organizācijas pārvaldīšanu visticamāk kļūs nopietnākas.

Tomēr NATO, atšķirībā no Eiropas Savienības, ir starpvaldību organizācija visā savā darbībā. Alianse nevar nodrošināt to, ka paplašināšanās ir sabalansēta ar pieaugošu integrāciju. NATO nevar izmantot Eiropas Savienībā populāro "kopienas metodi", kuras ietvaros katra paplašināšanās kārtā ir tikusi sabalansēta ar pieaugošu virsnacionālu suverenitāti.

Prāgas galotņu konferences laikā NATO uzsāka funkcionālas integrācijas procesu militāro spēju līmenī, lai risinātu šī izaicinājuma radītās problēmas. Tika izstrādāta koncepcija par militāro specializēšanos un par nišas spēju sadalīšanu, it īpaši mazāko dalībvalstu vidū. Te ir runa par salīdzinošo priekšrocību principu, tiek jautāts, kura valsts vislabāk var izdarīt to vai citu darbiņu. Taču šis process neizbēgami padziļinās kopējās drošības un aizsardzības atkarību NATO dalībvalstu starpā. Neizbēgami tas nozīmēs zināmā mērā ierobežotu katras valsts autonomiju kopējā karaspēka izmantošanas ziņā. Prāgas galotņu konferencei neapšaubāmi bija ļoti nozīmīgas politiskas sekas.

Šie centieni padziļināt militāro integrāciju NATO dalībvalstu starpā pārbaudīs to, cik lielā mērā valstis cita citai uzticas politiskajā ziņā, kā arī to, cik plaša ir alianse solidaritāte un kopīgā atbildības sajūta. Ja kāda valsts nolemj, ka viena bruņoto spēku daļa tiks nosūtīta NATO Ātrās reaģēšanas spēku (NĀRS, angļiski - NATO Response Force, NRF) vajadzībām, tad tas nozīmēs daļēju atteikšanos no suverēnām tiesībām lemt par bruņoto spēku dislokāciju. Savukārt, ja NĀRS spēkus tik tiešām būs iespējams nosūtīt uz attiecīgo karsto punktu tikai piecas dienas pēc tam, kad par to pieņem lēmumu Ziemeļatlantijas padome, tad ir ļoti iespējams, ka dalībvalstu parlamentiem netiks dots pietiekami daudz laika, lai apstiprinātu attiecīgos procesus. Būs ne viena valsts vien, kura piedalīsies NĀRS darbā un kurai būs nepieciešams mainīt likumus attiecībā uz bruņoto spēku nosūtīšanu uz ārzemēm.

Šķiet, ka galotņu konferences secinājumi norāda, ka alianse ir sākusi integrācijas padziļināšanas procesu, tā stiprinot savstarpējo militāro atkarību

dalībvalstu starpā. Jāuzsver, ka šī pieeja droši vien ir vienīgā iespējamā, ja vien ir jānodrošina minimālais militārās savietojamības līmenis dalībvalstu starpā. Tas nozīmē, ka ir jāsašaurina patlaban visnotaļ plašā aiza starp Eiropu un ASV militāro spēju ziņā. Nav nepieciešams īpaši uzsvērt to, ka alianses vienotības un efektivitātes saglabāšana kļūs vēl sarežģītāka, kad tai pievienosies vēl septiņas valstis. Turklāt tās būs valstis, kuru militārais sniegums vismaz paredzamajā nākotnē būs visai ierobežots.

Gan NATO, gan arī ES ir piedzīvojušas pilnīgu pārveidošanu kopš tā brīža, kad pirms vairāk nekā 10 gadiem postkomunistiskās valstis pirmo reizi pauda vēlmi tām piebiedroties. ES tagad ir patiesi ciešāk integrēta savienība, tās integrācija ir dziļāka, ES savas starptautiskās ambīcijas pauž nepieredzētā līmenī un ar bezprecedenta dažādību. Mazāko valstu "svars", ja to salīdzina ar lielākām valstīm, ir kļuvis mazāks.

NATO ir kļuvusi par kolektīvās drošības organizāciju, tās tradicionālā kolektīvās aizsardzības funkcija visā visumā ir simbols, nekas vairāk. Abas organizācijas uzskata, ka tām ir pienākums atbalstīt globālo drošību un attiecīgi rīkoties. Abas ir centušās nodibināt attiecības ar Krieviju pavisam jaunā līmenī. Te ir jārunā par NATO un Krievijas kopējo padomi, kā arī par Eiropas Savienības kopējo stratēģiju attiecībās ar Maskavu. Tās valstis, kuras pievienojas Atlantijas un rietumu drošības struktūrām pirmkārt uzskata par garantiju, ka kādreizējā impērija tās vairs neapdraudēs, par šo situāciju, iespējams, nebūt nav sajūsmā.

3. Jauno dalībvalstu ietekme

Varam tikai minēt, cik lielā mērā gaidāmo dalībvalstu izturēšanās un attieksme pret jaunāko laiku pēdējiem lielajiem notikumiem - Eiropas Konvents un karš Irākā - mainīsies vai nemainīsies nākotnē. Ko varam gaidīt no tām, kā arī no sevis?

Kopumā var teikt, ka bailes no tā, ka minēto valstu pieredze ar piespiestu integrāciju PSRS blokā un jauniegūtā valsts suverenitāte un tautas pašidentifikācija nozīmēs, ka tās nevēlēsies pieņemt dziļāku integrāciju un suverenitātes apvienošanu Eiropas Savienības kontekstā - šīs bailes ir bijušas nepamatotas. Virsnacionālais process drīzāk tiek uzskatīts par nodrošināju-

mu pret lielāko valstu dominēšanu attiecībās ar mazākām dalībvalstīm. Nākamo dalībvalstu pilsoņi ir ļoti atklāti, ja runa ir par tādu jēdzienu kā eiropeiska identitāte. Tā ļauj viņiem atkāpties no komunistiskās pagātnes un no domas, ka viņi Eiropā ir svešinieki.

Varam pieņemt, ka jaunās dalībvalstis droši vien ir orientētas integrācijas un reformu virzienā, kad runa ir par Eiropas institucionālajiem apsvērumiem, taču tās droši vien būs konservatīvākas, kad runa sāksies par drošību un aizsardzību. Tomēr, ja arī patlaban ir vērojama pārmērīgi pro-atlantiska pieeja, tad tas droši vien ar laiku mainīsies, kad minētās valstis pilnībā integrēsies Eiropas Savienībā. Irākas krīzes laikā kandidātvalstu valdībās nereti atskanēja retorika par atbalstu Amerikas Savienotajām Valstīm, taču nedrīkstam neievērot arī to, ka vairāk nekā divas trešdaļas šo valstu iedzīvotāju pretojās militārajai darbībai Irākā bez attiecīgā mandāta no Apvienoto Nāciju organizācijas. Amerikas popularitāte šajās valstīs ir samazinājusies, tiesa, ne tik ļoti kā Vācijā vai Francijā, bet tomēr diezgan ievērojami. Taču varam gaidīt, ka jaunās dalībvalstis stingri iebildīs pret jebkuriem centieniem atdalīt kopējo ārējo un drošības politiku un Eiropas drošības un aizsardzības politiku no NATO.

Vēl vairāk - tas, kā nākamās Eiropas Savienības un NATO dalībvalstis ir balsojušas par dažādiem jautājumiem ANO kontekstā, rāda, ka Eiropas Savienības valstis cita citai pēdējo desmit gadu laikā ir virzījušas arvien tuvāk. Tas pats ir sakāms arī par valstīm Vidus- un Austrumeiropā, kad tās ir paidušas atbalstu Eiropas Savienības viedoklim jau kopš 1995. gada. Tieši 1995. gadā nākamās dalībvalstis pievienojās 25,5 procentiem ES deklarāciju par kopējo ārējo un drošības politiku, savukārt 2002. gadā tās pauda atbalstu jau 70 procentiem šo deklarāciju. Tiesa, vairumā gadījumu jautājumi nebija īpaši būtiski, nevienai valstij nebija grūti pievienoties ES viedoklim. Attiecībā uz lielākiem jautājumiem, piemēram, par situāciju Balkānos vai krīzi Tuvajos Austrumos, pati Eiropas Savienība neatrada nekādu vienprātību, savukārt kandidātvalstis pieslēgās vienai pusei šajos disputos.

Ko varam sagaidīt no jaunpienācējām valstīm? Tām visām ir visnotaļ smaga vēsturiskās pieredzes bagāža. Tās visas ir skeptiskas attiecībā uz Krieviju, kā arī uz milzīgām vīzijām vai transcendentāliem projektiem. Šīs valstis remdinās to entuziasmu par Krieviju, kāda reizēm ir manāma atsevišķās

Eiropas galvaspilsētās. Tomēr, ja jauno valstu skeptiskā attieksme pāraugs paranojā, tad nāksies norādīt uz šādu attieksmi un to modificēt. Arī tas ir pilnīgi iespējams. Tieši Polija būs katalizators, izstrādājot Eiropas Savienības jauno politiku attiecībās ar austrumiem, jo Polija ir vispiemērotākā valsts šai lomai gan tāpēc, ka tai ir plaša pieredze (it īpaši pētniecības jomā), gan arī tāpēc, ka tā ir ģeopolitisks smagsvars attiecīgajā reģionā.

Jaunās dalībvalstis nereti ir centušās izveidot debesis uz zemes, tagad tās ir kļuvušas daudz pragmatiskākas attiecībā uz to, kas notiek Eiropā. Tās labprātāk bauda empīrisku pieeju, kura sākas no apakšas, ne augšas, atstājot malā pārāk ambiciozas un plašas vīzijas.

Pieredze būs arī par pamatu augstāka līmeņa iejūtībai attiecībā uz cilvēka tiesībām. Čehu tauta, piemēram, aktīvi organizē starptautisku spiedienu pret Kubu. Bijušais Čehijas Republikas prezidents Vāclavs Havels ir viens no šīs iniciatīvas vadoņiem. Gan amerikāņi, gan arī Eiropas Savienība iniciatīvu apsveic un atbalsta.

Tāpat jaunajām dalībvalstīm ir plaša pieredze ar ļoti sarežģītu politisku, ekonomisku un sociālu transformēšanos no totalitārisma uz demokrātiju, un kandidātvalstīm divējādā ziņā tā ir liela priekšrocība. Pirmkārt, šo valstu iedzīvotāji ir pieraduši pie pārmaiņām, viņi prot tās absorbēt. Tas nozīmē, ka viņi būs daudz elastīgāki attiecībā uz Eiropas Savienības gaidāmo transformēšanu. Otrkārt, jaunās dalībvalstis varēs dalīties pieredzē par pārmaiņām un par nācīgas un valsts uzbūvēšanu. Iespējams, ka šo pieredzi tās varēs izmantot attiecībās ar vēl nākamajām NATO un ES dalībvalstīm, bet varbūt tas būs iespējams arī attiecībās ar valstīm ārpus Eiropas, kurām NATO un ES palīdzēs liberalizācijas un demokratizācijas centienos. Citiem vārdiem sakot, te ir runa par procesu, ko sauc par rekonstrukciju pēc konflikta.

Būtu gan jāatzīmē, ka vairumā postkomunistisko valstu galvenais iemesls, kādēļ tās vēlas pievienoties rietumu institūcijām, ir pārlicība, ka tās varēs sniegt pozitīvu efektu attiecīgo institūciju iekšējā attīstībā. Eiropas Savienības paplašināšanās tai ir devusi jaunu spēku, politisko drosmi spert nepopulārus, bet ļoti nepieciešamus soļus. Eiropas Savienība ir bijusi spies-

ta sevi pārbaudīt pilnīgi no jauna, jo jaunu dalībvalstu uzņemšana radīs nopietnas grūtības savienības institucionālai efektivitātei un tās spējai pieņemt lēmumus.

Tām valstīm, kuras atrodas teritorijā starp Vāciju un Krieviju, mūsdienu situācija ne mazākā mērā neatgādina neseno pagātņi un vēsturi. Vācija ir demokrātiska valsts, tā ir neatņemama rietumu demokrātiskās pasaules daļa. Berlīne aktīvi atbalsta postkomunistisko valstu iekļaušanu šajā pasaulē. Dažos gadījumos var teikt, ka pirmo reizi visā pietiekami smagajā šo valstu vēsturē tās ir kļuvušas par Vācijas sabiedrotajiem rietumu struktūrās.

Savukārt Krievija ir vāja, tā neko daudz nespēj sevi apliecināt ārpus bijušās PSRS teritorijas. Situācija ir nepieredzēta tajā ziņā, ka nosacīto spēka vakuumu Viduseiropā pakāpeniski aizpilda nevis tradicionālās lielvalstis, bet gan institūcijas. Tā ir epohāla atšķirība, un mēs nedrīkstam to aizmirst tad, kad mēs nodarbojamies ar ikdienas procedūras un ar kompetenci saistītajiem strīdiem gan vienā, gan arī otrā institūcijā. Tāpat mēs nedrīkstam aizmirst to, ka bez paplašināšanās NATO esamības iemesls kopš aukstā kara beigām būtu daudzreiz vājāks, savukārt Eiropas Savienības pārkārtošanās būtu daudzreiz vārgāka, nekā tā ir šobrīd.

EDAP UN NATO: ATDALĀMAS, BET NE ATDALĪTAS

Dr. Antonio Misiroli (Antonio Missiroli), Eiropas Savienības Stratēģisko studiju institūta direktors, Parīze

Šīs darba sesijas nosaukums atgādina plaši pazīstamo definīciju, kuru bijušais ASV aizsardzības sekretārs Less Aspins piesauca, kad 1993. gada septembrī viņš atklāja nodomu veidot NATO Apvienotos operatīvos spēkus (Combined Joint Task Forces, CJTF) miera atbalsta operācijām NATO vadībā. Šiem spēkiem bija jābūt “atdalāmiem, bet ne atdalītiem” tai ziņā, ka, pirmkārt, netiek gaidīts, ka visas alianses dalībvalstis piedalīsies, nedz arī tām būs pienākums piedalīties visās misijās, un, otrkārt, Rietumeiropas Savienība (Western European Union) varētu kļūt par “apakšuzņēmēju” NATO un rīkoties atbilstoši NATO vadlīnijām, taču izceļoties galvenokārt ar “eiropisku” konfigurāciju.

Vadošo lomu eiropeiskajā konfigurācijā uzņemtās Sabiedroto spēku virspavēlnieka vietnieks Eiropā (tā sauktais D-SACEUR). Parasti tas ir augstākās pakāpes ģenerālis (četras zvaigznes) no Eiropas, kurš tad arī būtu atbildīgs par hipotētiskās misijas vadīšanu. Šīs shēmas racionālais grauds bija reizē tās funkcionālitate (elastīgums), kā arī politiskais aspekts (Eiropas “valis” NATO iekšienē).

NATO Apvienoto operatīvo spēku (CJTF) koncepcija tika ieviesta praksē, proti, apkopojot nepieciešamos spēkus no dažādiem spēku veidiem un valstīm specifiskām miera atbalsta operācijām, un tagad jau kļuvusi par

standarta praksi “labprātīgo koalīciju” veidošanā īpašām misijām. Attiecībā uz “eiropisku” dimensiju” tas ir pārtapis par tā saukto “Berlīne-plus” kārtību, par kuru no 1994. līdz 2002. gadam vienojās NATO un Rietumeiropas Savienība (kopš 1999. gada RES funkcijas pārņēma Eiropas Savienība).

2002. gada decembrī, tūlīt pēc Eiropas Savienības padomes sanāksmes Kopenhāgenā, kur beidza paplašināšanās sarunas, ES un NATO noslēdza pagaidu vienošanos par “Berlīne-plus” formulu, kam sekoja oficiālu (tiesa, konfidenciālu) vēstuļu apmaiņa, kurās apzīmogoja faktiskos noteikumus. Eiropas Savienība vajadzības gadījumā atbilstoši šiem noteikumiem varētu izmantot tādu NATO infrastruktūru kā Sabiedroto Spēku galveno štābu Eiropā (SHAPE - Supreme Headquarters Allied Powers Europe). Tas nozīmē, ka pastāv pieejamības un pielietojamības “pieņēmums”, proti, vajadzības gadījumos D-SACEUR kļūtu par Operatīvo spēku pavēlnieku, bet kāds ES ģenerālis par lauka komandieri.

Kas attiecas uz NATO spējām (novērošana, vadības un kontroles sistēma, stratēģiskā transportēšana, u.t.t.), šis “pieņēmums” būtu attiecināms tikai uz kopējo infrastruktūru, piemēram, NATO Ātrās brīdināšanas un vadības sistēmas (AWACS) lidmašīnām – lai gan ik reizes nāktos lemt atsevišķi, jo lidmašīnas varētu būt jau iesaistītas citur. Savukārt par citām valstīm (jo īpaši Amerikas) piederošām spējām, kas ir NATO rīcībā, nāktos pakļauties atsevišķu valstu suverēnām tiesībām pieņemt piekrītošu vai noraidošu lēmumu.

Varam priecāties par to, ka šī vienošanās tika izmantota (un pārbaudīta), kad Eiropas Savienība 2003. gadā veica Saskaņas (Concordia) misiju Maķedonijā (no 31. marta līdz 31. decembrim). Saskaņa pārņēma stafeti no NATO Sabiedroto saskaņas (Allied Harmony) misijas, to vadīja D-SACEUR Rainers Feists no SHAPE, un franču ģenerālis no Skopjes, Francijai spēlējot “vadošās valsts” lomu. Tā vien liekas, ka “Berlīne-plus” sarunu galarezultāts likum-sakarīgi izraisīja sadarbības potenciālu un “devolūciju” tik tālejoši, ka pašreiz ir iesāktas sarunas par to iespējamu atkārtotošanu, bet nu jau daudz lielākā apmērā, ar S-FOR Bosnijā.

Mazāk varam priecāties par to, ka Eiropas galvaspilsētās un Vašingtonā šī vienošanās joprojām tiek traktēta atšķirīgi. Vispārīgi runājot, dažas amatpersonas (īpaši Amerikā) aizstāv viedokli, ka NATO pienākas “pirmās atteikšanās tiesības”, kā tas ir formulēts labi pazīstamās ASV kongresa debatēs 1999. gada septembrī, proti, Eiropas Savienība var rīkoties konkrēta-

jā krīzes situācijā tikai pēc tam, kad NATO ir no tās atteikusies – tādējādi kodificējot NATO pārkumu. Citi (īpaši eiropieši, bet ne visi) sliecas domāt, ka tas ir lietderīgs, bet ne vienīgais formāts ES vadītām operācijām. Šī viedokļa aizstāvībai viņi atsaucas uz attiecīgajām Eiropas Savienības debatēm, kur ir pateikts, ka ES var rīkoties autonomi “tad, kad NATO kā tāda nav iesaistīta”. Viņi atsaucas arī uz nesen gūto pieredzi Demokrātiskajā Kongo Republikā, kur ES īstenoja operāciju Artemis 2003. gadā no jūnija līdz septembrim, kad to bija lūdzis ANO ģenerālsekretārs Kofi Annans, un tā tika veikta, neizmantojot NATO infrastruktūru (arī šoreiz Francija spēlēja “vadošās valsts lomu”). Nebūt nav pārsteidzoši, ka dažas amatpersonas no pirmās grupas gan NATO, gan arī ārpus alianses uzskata, ka šis lēmums bija, lai arī maigs, tomēr plīķis NATO. Jaunākie pāratlantiskie strīdi par plānošanas štābu (pie kā tūlīt pakavēsīmies) parāda līdzīgu ainu.

Rezultātā ir ārkārtīgi grūti paredzēt, vai un cik lielā mērā EDAP (Eiropas drošības un aizsardzības politika) un NATO attīstīsies saskaņoti vai atrauti viena no otras. Viens iespējamais veids, kā aplūkot galvenos pamatjautājumus šajā sakarā, ir sakārtot tos pa konceptuāliem/metaforiskiem pāriem.

Tervurena pret Monsu

Tervurena ir Briseles priekšpilsēta, kurā četras ES/NATO dalībvalstis (Vācija, Francija, Beļģija un Luksemburga) plāno dibināt jaunu un neatkarīgu militārās plānošanas štābu Eiropas vadītām operācijām. Šī ideja uzvirtoja 2003. gada aprīlī, kad tā sauktā “četrinieku banda” tikās pirmo reizi, un tika atkārtota vairākas reizes līdz brīdim oktobra sākumā, kad Vācijas Kanceleja (valdība) paziņoja, ka plāns ir atliekams (taču ne atceļams), lai izvērtētu, vai vienprātīgs ES risinājums ir iespējams. Plāna mērķis bija faktiski attīstīt Tervurenas štābu kā potenciālu “kodolu” nākotnē kopējām ES spējām – balstoties uz četrinieka formātu kā avangardu. Eiropas Konventa 2003. gada jūlijā izstrādātais konstitūcijas projekts (it īpaši pants III-213) šķiet atbalstām šo plānu.

Savukārt Monsa arī ir pilsētiņa netālu no Briseles, kur jau atrodas NATO militārais štābs. Šī metafora dod (galvenokārt) mājienu uz Lielbritānijas pozīciju, kā jau izteikts neformālā dokumentā (non-paper) ar nosaukumu “Viela pārdomām”, kas nonāca ES partneru aprītē 2003. gada septembrī, proti, visas Eiropas Savienības militārās plānošanas spējas jāiekļauj Sabiedroto spēku galvenajā štābā (SHAPE) kā īpaši nozīmētu ES plānošanas

šūnas veidolu. Dažas citas NATO dalībvalstis, kā arī nākamās Eiropas Savienības dalībvalstis, pirmām kārtām Polija, vairāk vai mazāk atklāti atbalstīja Lielbritānijas pozīciju. Šķiet, arī šī versija pagaidām ir nolikta sāpus, vismaz ciktāl tā ir uzskatāma par ekskluzīvu variantu – ar nolūku ļaut ES izstrādāt kopēju viedokli.

Nav izslēgts, ka abās pozīcijās bija arī savs taktikas aprēķins. Tās tika formulētas un pieteiktas ar nolūku izprovocēt nostājas maiņu “otrajā” pusē, lai panāktu sarunu sākšanu. “Tervurenas” aizstāvjus vājināja tas apstāklis, ka tie bija tie sabiedrotie, kas ne tikai atklāti pretojās operācijai “Irākas brīvība”, bet arī NATO Vašingtonas līguma 4. panta iedarbināšanai Turcijas atbalstam 2003. gada februārī un martā. Līdz ar to viņu plāns šķita esam vērsts pret NATO, un politiski šķeļošs. Konstitucionālā līgumā ietvertais jēdziens par “strukturētu sadarbību”, citiem vārdiem sakot, riskēja kļūt par ķilnieku pagaidu nesaprašanās situācijai (gan pāratlantiskā, gan arī Eiropas iekšienē), tādējādi atbaidot valstis, kuras citādi būtu bijušas ieinteresētas tā attīstībā. Savukārt “Monsa” bija pretrunā ne tikai ar ES agrāk pieņemto viedokli par EDAP “autonomijas” dimensiju, bet arī ar tādām realitātēm kā Artemis operāciju jo īpaši. Turklāt, EDAP pilnīga pakļaušana NATO būtu nepieņemama dažiem ES partneriem, tādējādi novedot pie politiska un rīcības spējas strupceļa.

EĀRS pret NĀRS

Eiropas Ātrās reaģēšanas spēki (EĀRS, angļiski ERRF – European Rapid Reaction Force) ir Eiropas Savienības militārā rezerve viena korpusa lielumā, kas tika izveidota saskaņā ar Eiropas Padomes pieņemto lēmumu Helsinkos 1999. gada decembrī. Vienībā ir no 50 līdz 60 tūkstošiem karavīru, to atbalsta attiecīgie gaisa un jūras spēku elementi ar parasto rotācijas kārtību – dislocēšana notiek divu mēnešu laikā un misija ilgst vismaz vienu gadu. ES 15 dalībvalstis šo rīcības gala mērķi (headline goal) oficiāli paziņos par “sasniegtu” savā galotņu sanāksmē 2003. decembrī. Tomēr tas ir tikai spēku katalogs, ko “piedāvā” dalībvalstis, turklāt kandidātvalstīm ir “brīvprātīgie ieguldījumi” – tātad tas nav pastāvīgs korpus. Par spīti nosaukumam, kas ir līdzīgs NATO Ātrās reaģēšanas spēkiem, tās iespējamie uzdevumi paliek tie paši, kādi ir paredzēti Eiropas līguma 17. pantā, proti, tā dēvētie “Petersbergas uzdevumi”, turklāt ar pārbīdi skalā no augstākās intensitātes misijām uz zemākas intensitātes misijām.

Savukārt NATO savus Ātrās reaģēšanas spēkus (NĀRS, angliiski – NATO Response Force, NRF) pieteica Atlantijas Padomes sanāksmē 2002. gada novembrī Prāgā - tajā pašā reizē, kad pieņēma lēmumu par alianses tālāko paplašināšanos, uzņemot vēl septiņas valstis (no tām piecas arī iestāsies ES). Tie sastāvēs no kādiem 20 tūkstošiem karavīru, sadalītiem mazākās daudz nacionālās brigādēs, kuras kopīgi apmācīs, pirms tās dislocēs jebkurā pasaules vietā 5 līdz 30 dienu laikā. Tiek sagaidīts, ka tās spēš veikt smagu kauju misijas un ka tās varēs operēt vienas pašas ienaidnieka teritorijā līdz vienam mēnesim. NĀRS arī nebūs pastāvīga vienība, taču tiek gaidīts, ka tās elementi spēš veidot homogēnas vienības, kuras būs gatavas tūlītējai darbībai. Termiņš spēku gatavībai operācijām ir 2006 gads. Bet to uzdevums tiek pacelts Petersburgas uzdevumu skalas augšējā nevis zemākās intensitātes galā. Pirmie “piedāvājumi” NĀRS izskanēja Atlantijas Padomes sēdē ASV pilsētā Koloradospringsā 2003. gada oktobra vidū, bet pirmie spēku elementi droši vien būs gatavi nākamā gada beigās.

Kaut pēc formas un vēriena EĀRS un NĀRS lielākoties ir atšķirīgi, tomēr tie balstīsies uz līdzīgiem, ja ne uz gluži tiem pašiem nacionālo spēku vienību kopumiem. Diemžēl sabiedrotajiem Eiropā ir ierobežots daudzums rīcības spējīgu spēku šiem nolūkiem - zināmā mērā tie jau tagad ir pārslogoti. Turklāt NĀRS nepieciešami papildu budžeta piešķirumi specializētam aprīkojumam, ko uzskata par nepieciešamu īpašām operācijām. Tādējādi rodas sacensība ne tikai par cilvēku, bet arī finanšu resursiem starp abiem spēkiem. Tā kā dažas valstis varētu specializēties konkrētās jomās, šķiet, ka pašreiz nav iespējams pilnībā izslēgt potenciālu saspīlējumam starp KĀDP un NATO, nedz arī izslēgt strīdus valstu nacionālo līmenī par prioritāšu izvēli attiecībā uz šiem jautājumiem.

Civilais sektors pret militāro sektoru

Starptautiskas krīzes pārvaldīšanā varētu iesaistīt jebkuru no abiem sektoriem vai abus reizē. Abiem nepieciešami resursi un spējas ir atšķirīgas, un šīs atšķirības ir nevienmērīgi izdalītas pa visu ES. Tāpat ir atšķirīga gatavība tās pielietot - dažas dalībvalstis sliecas ierobežot savu darbību vienīgi uz civilo sektoru (ar tendenci izkopt šīs spējas), citas vairāk vai mazāk pievēršas militārajam sektoram. Galu galā civilo krīžu pārvaldīšanas instrumenti, atšķirībā no militārajiem, nav piederīgi tikai valstīm. Daudzās jomās nevalstiskās organizācijas (NVO) faktiski spēlē fundamentālu un neaizstājamu lomu. Tomēr

civilo un militāro krīžu pārvaldīšana nav savstarpēji izslēdzama. Tieši otrādi – nereti lielāks akcents liekams uz vienu vai otru atkarībā no krīzes atšķirīgiem attīstības posmiem, ir pat iespējams, ka abi sektori tiek izmantoti reizē. Bet ES rīcībā, atšķirībā no NATO, potenciāli ir abi sektori.

Secība, kādā notikusi faktiskā darbība, ir interesanta. Bosnijā Eiropas Savienība sāka ar civilo krīžu pārvaldīšanu, proti, ar policejisko misiju (ESPM, angliiski – EUPM), pārņemot to no ANO 2003. janvārī iesāktās misijas. Bet, ja S-FOR tiek nodota ES nākamajā gadā, tad galu galā ES nāksies uzņemties atbildību gan par civilo, gan militāro krīžu pārvaldīšanu. Tas ES noteikti būs izšķirošs pārbaudījums, kas arī rādīs, cik sakarīga ir tās darbība ārlietās.

Loti iespējams, ka Kongo Republikā un Maķedonijā ES nelielo militāro misiju papildinās ar lielāku policejisku misiju ar nolūku apmācīt vietējos policistus. Kaut kas līdzīgs var notikt arī Afganistānā un varbūt Irākā. Civilo krīžu pārvaldīšana – policistu apmācīšana un papildus viss, kas attiecas uz dzīvotspējīgas likumīgas iekārtas atjaunošanu vai iedibināšanu, kā arī labas pārvaldības veicināšanu, ir politiski mazāk strīdīgs gan Atlantijas okeāna otrā pusē, gan arī Eiropas Savienībā. Turklāt civilo krīžu pārvaldīšana ir izšķiroša “valstu uzbūvēšanā”, un tā varētu kļūt par nepieciešamu darba rīku pasaules drošības politikā. Ņemot vērā, ka tajā ir ietverta arī humanitārā iejaukšanās (intervence), tā ir, kā pārliecinoši rāda sabiedriskās aptaujas, ļoti populāra Eiropas Savienības pilsoņu vidū.

Eiropas Savienībai priekšā stāvošais izaicinājums ir jautājums par tās noturību un sakarīgumu. Noturība attiecībā uz pašas izvirzītajiem politiskajiem mērķiem, tajā skaitā tiem, kuri izteikti nesen pieteiktajā Augstā Pārstāvja KĀDP Havjera Solanas “Drošības stratēģijā” Eiropas Padomes sanāksmē Salonikos un kuru patlaban recenzē ar nolūku pieņemt Romā kā saistošu ES dokumentu. Draudu analīze Solanas dokumentā aicina uz aktīvāku kopējo ārpolitiku un lielāku pašiniciatīvu, taču tādējādi uzliktās saistības un apņemšanās varētu pārslogot Eiropas valdību resursus un politisko gribu. Tas ir attiecināms vienādi gan uz tām dalībvalstīm, kuras varētu būt gatavas uzņemties vadošo lomu, gan arī uz tām, kuras labprāt paliktu malā. Abos gadījumos nāksies, pirmkārt, piemēroties globālākajam skatam uz drošību un attiecīgi rīkoties, un, otrkārt, nonākt pie kāda kopsaucēja par dzīvotspējīgu ES iekšējo darba sadali un pienākumiem. Vārdu sakot, grūti iedomāties, ka visas dalībvalstis varēs pieprasīt sev vienlīdzīgu statusu, arī

runājot par lēmumu pieņemšanu, bet tikai no dažām gaidīs, ka tās gādās par spēkiem un resursiem kopējām akcijām. Lieki teikt, ka tas ir viens no galvenajiem jautājumiem patlaban notiekošajā starpvaldību konferencē.

Savukārt, ja runājam par nepieciešamo sakarīgumu, tad tas vienādi attiecināms gan uz Eiropas Savienības institūcijām (Eiropas Komisija pret Eiropas Padomi), gan arī uz attiecībām starp tām un ES dalībvalstīm, proti, par nacionālo politiku un prioritātēm, par resursiem un spējām, kuras gatavas nodot ES, kā arī par vispārējo pieeju. Atgriežoties pie šīs sesijas formulas, nacionālā politika var būt “atdalāma”, bet tai nevajadzētu būt “atdalītai” no kopējās politikas. Šai ziņā daudz ir darāms gan esošajām, gan jaunajām dalībvalstīm, bet iekšējās Eiropas plaisas, kas radās Irākas kara priekšvakarā, nav laba zīme. Arī Eiropā redzams, ka draudu uztvere ir vēl joprojām stipri atšķirīga – vairums jauno dalībvalstu joprojām uzskata, ka Krievija ir potenciāls drauds, kamēr citas satrauc etniskie konflikti un vājas valstis pie to robežām, bet vairums veco dalībvalstu vairāk rūp tādi jautājumiem kā nelegālā migrācija. Būs jāatrod kopsaucēji un jāvienojas par kompromisiem.

Šajā kontekstā attiecības starp Eiropas drošības un aizsardzības politiku un NATO šķiet virzāties atkal jaunā saspīlējuma fāzē - politiskā (pārlantiskā), nevis rīcības līmenī. Būtu prātīgi neuztvert to mijiedarbību un potenciālo sadarbību kā “visu vai neko” spēli. Tas varētu beigties fatāli abiem. Tā vietā vadošajiem principiem būtu jābūt salīdzinošām priekšrocībām un savstarpējai stiprināšanai.